

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΜΟΝΑΔΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
& ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΤΥΦΛΩΝ & Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΤΟΥΣ.Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Κ.Ε.Α.Τ..

Σπουδάστρια : Κοσμοπούλου Ιωάννα

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια : Μπιτσάνη Ευγενία,
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Καλαμάτα 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΟΡΙΣΜΟΣ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

2.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός της εξίσωσης ευκαιριών και ισότιμης συμμετοχής

2.2 Απαραίτητες προϋποθέσεις για ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες

2.3 Τομείς στόχων για ισότιμη συμμετοχή

2.4 Τρόποι αντιμετώπισης για την προώθηση της ισότιμης συμμετοχής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ

3.1 Μοντέλα εκπαίδευσης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ-ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.1 Ποια τα εμπόδια και οι ανισότητες της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρίες στην Ελλάδα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : Η ΤΥΦΛΩΣΗ ΩΣ ΦΥΣΙΚΟ ΕΜΠΟΔΙΟ

5.1 Ορισμός της Τύφλωσης

5.2 Αίτια της Τύφλωσης

5.3 Δυσκολίες των ατόμων με αναπηρίες όρασης κατά την αναπτυξιακή διαδικασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΥΦΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7:ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΥΦΛΩΝ(Κ.Ε.Α.Τ.)

7.1 Ιστορική αναδρομή του Κ.Ε.Α.Τ.

7.2 Λειτουργία του Κ.Ε.Α.Τ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8:ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σύμφωνα με τον ορισμό του Κοινωνικού και Οικονομικού Συμβουλίου του Ο.Η.Ε. «ανάπηρο άτομο θεωρείται οποιαδήποτε άτομο που δεν μπορεί να εξασφαλίσει μόνο του όλες ή κάποιο μέρος από τις ανάγκες μιας φυσιολογικής ατομικής ή και κοινωνικής ζωής λόγω κάποιου εκ γενετής ή επίκτητου σωματικού ή διανοητικού μειονεκτήματος».

Η αντιμετώπιση της αναπηρίας από την κοινωνία, μέχρι πρόσφατα, χαρακτηριζόταν από ανάμεικτα συναισθήματα οίκτου και προκατάληψης. Οι προϋποθέσεις για την ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες στις κοινωνίες περιγράφονται μέσα από τους κανονισμούς για την εξίσωση των ευκαιριών για τους ανθρώπους με αναπηρίες και είναι οι παρακάτω: α)η αφύπνιση για δράση β)η ιατρική φροντίδα γ)η αποκατάσταση και δ)οι υπηρεσίες υποστήριξης.

Άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, με βάση το νόμο Ν. 2817/2000, θεωρούνται τα άτομα που έχουν σημαντική δυσκολία μάθησης και προσαρμογής εξαιτίας των σωματικών, διανοητικών, ψυχολογικών, συναισθηματικών και κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων. Τα Κέντρα Διάγνωσης, Αξιολόγησης και Υποστήριξης (Κ. Δ. Α. Υ) είναι υπεύθυνα για τη διάγνωση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών.

Η τύφλωση οφείλεται σε βλάβη της οπτικής οδού, η οποία αποτελείται από τα δύο μάτια (δέκτες των οπτικών ερεθισμάτων), τα δύο οπτικά νεύρα (αγωγοί του οπτικού ερεθίσματος) και από τους δύο λοβούς του ινιακού λοβού του εγκεφάλου (κέντρο συναρμολόγησης και επεξεργασίας των ερεθισμάτων). Η βλάβη που συμβαίνει στα μάτια μπορεί να αφορά στον κερατοειδή χιτώνα, το φακό, το σκληρό χιτώνα ή το χοτριοαμφιβληστροειδή χιτώνα».

Τα αίτια της τύφλωσης διακρίνονται σε κληρονομικά και επίκτητα. Τα τυφλά παιδιά αποτελούν μία από τις ομάδες παιδιών με εκπαιδευτικές ανάγκες. Συγκεκριμένα υπάρχουν δύο κατηγορίες παιδιών με προβλήματα όρασης: α) παιδιά που έχουν πρόβλημα στην όραση αλλά είναι σε θέση να διαβάζουν έντυπα με μεγαλύτερα γράμματα (μερικώς βλέποντα) και β) τα παιδιά που δε μπορούν να διαβάσουν καθόλου και χρησιμοποιούν το σύστημα Braille.

Το 1906 ιδρύθηκε στην Αθήνα ο Οίκος Τυφλών, σε συνεργασία με την Αρχιεπισκοπή Αθηνών και τους φίλους του συλλόγου τυφλών, με σκοπό να προστατέψει και να εκπαιδεύσει τα τυφλά άτομα στην Ελλάδα.

Το Κ.Ε.Α.Τ. παρέχει υπηρεσίες και προγράμματα που στοχεύουν στην ισότιμη εκπαίδευση και αποκατάσταση των τυφλών ή μερικώς βλέπόντων ατόμων. Αυτές οι υπηρεσίες και τα προγράμματα βρίσκονται σε διαρκή και συνεχή εξέλιξη σχετικά με τα σύγχρονα δεδομένα που αφορούν στην αναπηρία της όρασης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα της εργασίας είναι η εκπαίδευση των ατόμων με προβλήματα όρασης στην Ελλάδα. Η κατοχύρωση του δικαιώματος στην εκπαίδευση και η διευκόλυνση της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρίες όρασης σ' αυτήν είναι ένα πολύ σημαντικό θέμα καθώς συνδέεται με τη δυνατότητα ένταξης τους στην αγορά εργασίας και την κοινωνική τους ενσωμάτωση.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από επτά (7) κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στον καθορισμό της έννοιας «αναπηρία» μέσα από το ιατρικό και κοινωνικό μοντέλο, στην ταξινόμηση όρων σχετικά με την αναπηρία και στις μορφές της αναπηρίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται το κοινωνικό πλαίσιο της αναπηρίας και προσδιορίζονται οι προϋποθέσεις για ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες. Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρίες καθώς και στα μοντέλα εκπαίδευσης τους. Στο τέταρτο κεφάλαιο διατυπώνεται η ειδική εκπαίδευση / αγωγή στην Ελλάδα και στον τρόπο που αυτή παρέχεται στα πλαίσια της πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η τύφλωση ως φυσικό εμπόδιο κατά την αναπτυξιακή διαδικασία. Το έκτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τον τρόπο που διαμορφώνεται η ειδική εκπαίδευση για τα άτομα αυτά στις τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης. Το έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζει το Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών τη λειτουργία του, τις υπηρεσίες και τα προγράμματα του. Το επόμενο κεφάλαιο αφορά στη μεθοδολογία της έρευνας. Ακολουθεί η βιβλιογραφία.

Για την ολοκλήρωση του θεωρητικού μέρους της εργασίας πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική και ηλεκτρονική αναζήτηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι σημαντική πηγή πληροφόρησης αποτέλεσαν οι πληροφορίες που αντλήσαμε από το ΚΕΑΤ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΟΡΙΣΜΟΣ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

Αρχικά πρέπει να αναφερθούμε στην έννοια της αναπηρίας. Οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί της αναπηρίας προκύπτουν είτε μέσα από το ιατρικό-βιολογικό μοντέλο, είτε από το κοινωνικό μοντέλο. Το ιατρικό-βιολογικό δίνει έμφαση στην παθολογία και στην ανατομία της βλάβης ενώ το κοινωνικό μοντέλο αναφέρεται στις δυσκολίες που συναντά το ανάπηρο άτομο και έτσι παραγκωνίζεται από την κοινωνική ζωή.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Κοινωνικού και Οικονομικού Συμβουλίου του Ο.Η.Ε «ανάπηρο άτομο θεωρείται οποιαδήποτε άτομο δεν μπορεί να εξασφαλίσει μόνο του όλες ή κάποιο μέρος από τις ανάγκες μιας φυσιολογικής ατομικής ή και κοινωνικής ζωής λόγω κάποιου εκ γενετής ή επίκτητου σωματικού ή διανοητικού μειονεκτήματος». (Σταθόπουλος, 1996, σ 323).

Το 1980 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ) υιοθέτησε τη διεθνή ταξινόμηση των όρων «περιορισμός» (impairment), «αναπηρία» (handicap), «ανικανότητα» (disability) βάσει της οποίας γίνεται σαφής διάκριση των παραπάνω όρων μεταξύ τους. «Με τον όρο **ανικανότητα** (disability) ορίζεται η κατάσταση που αντιστοιχεί σε μερική ή ολική μείωση της ικανότητας στην εκτέλεση μιας δραστηριότητας με ένα συγκεκριμένο τρόπο ή μέσα στα όρια του φυσιολογικού. Με τον όρο **αναπηρία** (handicap) εννοείται η απώλεια ή ο περιορισμός των ευκαιριών κάποιων ατόμων να συμμετέχουν στη ζωή της κοινότητας ισότιμα με τους άλλους ανθρώπους. Με τον όρο **περιορισμός / βλάβη** (impairment) ορίζεται η κάθε απώλεια ή ανωμαλία της ψυχικής, ανατομικής δομής ή λειτουργίας». (ΟΗΕ, 1994. σ 4). Η ταξινόμηση των νόσων, των βλαβών, των αναπηριών και των μειονεκτημάτων καθίσταται χρήσιμη για τομείς που ασχολούνται με την αναπηρία.

Παράλληλα εκφράστηκαν ανησυχίες για την «ιατροκεντρική» προσέγγιση της αναπηρίας, που είχε ως συνέπεια να μην δίνεται έμφαση στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει το άτομο στο περιβάλλον που ζει. Ως προς αυτή την κατεύθυνση κινείται το κοινωνικό μοντέλο, το οποίο διαχωρίζει την αναπηρία από την ανικανότητα που πηγάζει από αυτή. «Η αναπηρία εξετάζεται ως ένα θέμα που συνδέεται άμεσα με την «ανάπηρη φύση» της κοινωνίας και

όχι ως πρόβλημα που αφορά στα ίδια τα άτομα». (Εκθεση για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα, 1994, σ. 10)

«Οι αναπηρίες ταξινομούνται ως προς τον χρόνο εκδήλωσης σε εκείνες με τις οποίες γεννιέται το βρέφος - τις συγγενείς αναπηρίες- και σε αναπηρίες οι οποίες μπορούν να προκληθούν σε κάποια χρονική στιγμή από κληρονομικά αίτια, ασθένεια ή ατύχημα». (Σταθόπουλος, 1996, σ. 323). Οι αναπηρίες διακρίνονται σε τέσσερα είδη: κινητικές ή σωματικές, αισθητηριακές, νοητικές-γνωστικές και συναισθηματικές. Συχνά η αναπηρία έχει επιπτώσεις όχι μόνο σε ένα τομέα λειτουργικότητας του ατόμου, αλλά και σε άλλους τομείς (περιπτώσεις πολυαναπηρίας). Οι μορφές και κατηγορίες αναπηρίας που απαντώνται είναι:

- ❖ Αναπηρία της κίνησης (ημιπληγία, παραπληγία, τετραπληγία)
- ❖ Τύφλωση (ολική ή μερική)
- ❖ Νοητική υστέρηση
- ❖ Αναπηρίες- παραλύσεις του εγκεφάλου (σπαστικότητα)
- ❖ Κώφωση ή βαρηκοΐα
- ❖ Άλλες αναπηρίες και χρόνιες παθήσεις: α. Επιληψία, β. Νόσος του Χάνσεν, γ. Νεφρική ανεπάρκεια, δ. Μεσογειακή αναιμία ή συγγενής αιμορραγική διάθεση (Αιμορροφιλία), ε. Χρόνιες παθήσεις – σωματικές βλάβες.
- ❖ Ψυχικές ασθένειες

Τις τελευταίες δυο δεκαετίες άρχισε να δίνεται ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην κοινωνική διάσταση της αναπηρίας. Αυτή η αλλαγή φαίνεται από διάφορα κείμενα και διακηρύξεις, όπως η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Ανάπηρων Ατόμων (9 Δεκεμβρίου 1975). Σύμφωνα με αυτή επιβεβαιώνεται « η πίστη στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις βασικές ελευθερίες... και καλεί για εθνική και διεθνή δραστηριότητα με σκοπό να χρησιμοποιηθεί

η Διακήρυξη για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες ως κοινή βάση και πλαίσιο αναφοράς για την προστασία αυτών των δικαιωμάτων». (ΟΗΕ, 1994, σ.7)

Σημαντική επίσης είναι και η συμβολή της Διακήρυξης του Sundeberg το 1981, η οποία αναφέρεται στην ανάγκη για ανάπτυξη στρατηγικής και δράσης για την εκπαίδευση, την πρόληψη και την ένταξη των ανάπηρων ατόμων. Σύμφωνα με τη διακήρυξη θα εξασφαλιστεί η πλήρης συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες «αν οι κοινωνίες, οι ειδικές οργανώσεις, οι κρατικές αρχές στο σύνολο τους λάβουν υπόψη σε κάθε δράση τους για τα άτομα με αναπηρίες τις αρχές της συμμετοχής, ένταξης, ανάπτυξης της προσωπικότητας, αποκέντρωσης και διεπαγγελματικού συντονισμού». (Οδηγός του πολίτη με ειδικές ανάγκες, 2001, σ.53)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

Ύστερα από την αναφορά σε εννοιολογικούς προσδιορισμούς της αναπηρίας θεωρήσαμε σημαντικό να αναφερθούμε και στην κοινωνική της διάσταση. Οι άξονες που θα κινηθούμε για να την εξετάσουμε είναι δυο .Ο πρώτος είναι το κοινωνικό μοντέλο προσέγγισης της αναπηρίας και ο δεύτερος σχετίζεται με την υιοθέτηση πολιτικών δράσεων για την αναπηρία .

Προτού προχωρήσουμε στις σύγχρονες αντιλήψεις για την αναπηρία θεωρούμε ενδιαφέρον να δούμε συνοπτικά την αντιμετώπιση της αναπηρίας γενικότερα μέσα στο πέρασμα των χρόνων , καθώς και μέσω των πολιτιστικών και κοινωνικών αντιλήψεων . η αναπηρία περιγράφεται σε πολλούς πολιτισμούς <<αδρά μέσα από αιτίες που πιστεύεται ότι προκαλούν κάποια βλάβη/ αναπηρία/ ανικανότητα θεωρείται ότι, α) οι αναπηρίες προκαλούνται από άλλους ανθρώπους, β) ο ίδιος ο άνθρωπος (με τη συμπεριφορά του) τις προκαλεί στον εαυτό του και γ)προκαλούνται από την μοίρα, τη φύση ή το θέλημα του Θεού>> .(Γκουρτζιάν, 1994,σ.186)

<<Βέβαια , παρά την πρόοδο των κοινωνικών αντιλήψεων, οι προκαταλήψεις για τα ΑΜΕΑ συντηρούνται σε μεγάλο βαθμό μέσα στα παλαιότερα πλαίσια αντιμετώπισης όπου: α)Τα άτομα με ειδικές ανάγκες είναι άτομα που χρειάζονται τη βοήθεια των άλλων (κυρίως του άμεσου οικογενειακού και φιλικού περιβάλλοντος άλλα και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος), που <<πρέπει >> να την προσφέρουν ωθούμενοι από συναισθήματα συμπόνιας και αλληλεγγύης προς τους σωματικά μειονεκτούντες συνάνθρωπους τους. Β) λόγω της φυσικής τους αναπηρίας και της εξάρτησης που απορρέει από αυτή, τα ΑΜΕΑ είναι υποχρεωμένα να υποταχθούν στο οικογενειακό, φιλικό περιβάλλον που τους προσφέρει αυτή η βοήθεια. Γ)η μειωμένη προσφορά των ΑΜΕΑ , ως μελών μιας κοινωνίας που στηρίζεται στην παραγωγική / καταναλωτική δυνατότητα των μελών της, τα περιθωριοποιεί εξ' ορισμού, αφού είναι δύσκολο σε αυτά να

διεκδικήσουν επί ίσοις όροις τα δικαιώματά τους , μη έχοντας την αντίστοιχη κοινωνικοοικονομική ισχύ . Παραμένει μόνο η

υποχρέωση της πολιτείας και η φιλανθρωπική διάθεση των πολιτών να προσφέρουν σε εθελοντική βάση τη βοήθεια τους. Η στάση αυτή απορρέει από την απουσία μέχρι πρόσφατα , ακόμα και στις τεχνολογικά προηγμένες χώρες τις δύσης , νομοθετικών που λαμβάνουν πρόνοια για την ενεργό συμμετοχή των ΑΜΕΑ στην κοινωνική ζωή και για την διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος με στόχο το μη αποκλεισμό (ή τη διευκόλυνση συμμετοχής) των ΑΜΕΑ από την ενεργό δράση >> . (Νικολαΐδου , 1996,σ.427-428)

<<Η αντιμετώπιση της αναπηρίας από την κοινωνία, μέχρι πρόσφατα χαρακτηριζόταν από ανάμεικτα συναισθήματα οίκτου και προκατάληψης. Οπωσδήποτε οι βαριά ανάπηροι παλαιότερα εθεωρούντο πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Το άσυλο ήταν αυτό που προσέφερε προστασία και στοιχειώδη φροντίδα >>.(Γκουρτζιάν, 1994,σ.187).Μετά το τέλος του 2^{ου} παγκοσμίου πολέμου άρχισαν να αναφέρονται έννοιες όπως *ενσωμάτωση και ομαλοποίηση* , οι οποίες δείχνουν την πορεία συνειδητοποίησης των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρίες..

Στο κοινωνικό μοντέλο προσέγγισης της αναπηρίας , όπως έχει ήδη αναφερθεί πέρα από τη σαφή διάκριση που γίνεται μεταξύ ανικανότητας και αναπηρίας , γίνεται σαφής αναφορά στην κοινωνία και στην άρση των εμποδίων εκείνων , που δυσχεραίνουν την ισότιμη συμμετοχή των ανάπηρων ατόμων στην κοινωνική ζωή. Δεν τίθεται μόνο προβληματισμός για την αναπηρία σε επίπεδο ατόμου, αλλά δίδεται έμφαση στη σχέση του ατόμου και των περιβαλλοντικών συνθηκών.(ΟΗΕ, 1994,σ.7)

<<Παρόλα αυτά ο δρόμος είναι μακρύς, ακόμη μέχρι η κοινωνική διάσταση της αναπηρίας να ενσωματωθεί στο ιδεολογικό υπόβαθρο των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και των προνομιακών τους συστημάτων >>(ΟΗΕ,1994,σ.7)

Ουσιαστικά ο ΟΗΕ ασχολείται με την αναπηρία τη δεκαετία 1983-1992, όπου καταρτίζει και υιοθετεί ένα κείμενο κανονισμών για την εξίσωση των ευκαιριών για τους ανθρώπους με αναπηρίες στη 48^η γενική συνέλευση στις 29/12/1993.

Αν και η εφαρμογή των κανονισμών δεν είναι υποχρεωτική, αποτελούν για τα κράτη μέλη που τους υιοθετούν μια ηθική δέσμευση και μια βάση για την ανάπτυξη

προγραμμάτων για τα ανάπηρα άτομα. Επίσης αποτελεί βάση διεκδίκησης των ατόμων με αναπηρίες για την ισότιμη συμμετοχή τους και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

2.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός της εξίσωσης ευκαιριών και ισότιμης συμμετοχής

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει η αναφορά στις έννοιες *εξίσωση ευκαιριών, ίσα δικαιώματα, ισότιμη συμμετοχή* καθώς και σε άλλες που σχετίζονται με αυτές.

<<Ο όρος εξίσωση ευκαιριών σημαίνει τη διαδικασία μέσα από την οποία τα διάφορα κοινωνικά συστήματα και το περιβάλλον, όπως οι υπηρεσίες, οι δραστηριότητες, οι πληροφορίες, τα βιβλία και τα ενημερωτικά έντυπα γίνονται προσπελάσιμα σε όλους και ιδιαίτερα στους ανθρώπους με αναπηρίες.

Η αρχή των ίσων δικαιωμάτων σημαίνει ότι οι ανάγκες των ανθρώπων έχουν ίση σημασία και ότι οι κοινωνίες πρέπει να σχεδιάζονται με βάση αυτές και ότι όλοι οι πόροι πρέπει να χρησιμοποιούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζουν στον καθένα ίσες ευκαιρίες για συμμετοχή.>>(έκθεση για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα, 1994,σ.14)

Εκτός από τον Ο.Η.Ε μέσα στην ισχύουσα κοινοτική νομοθεσία υπάρχουν ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κρατών-μελών σχετικά με τη ισότητα των ευκαιριών για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Η αναγνώριση από τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης της αρχής της ισότητας των ευκαιριών για όλους συνεπάγεται ότι θα πρέπει τα κράτη-μέλη να συμμετάσχουν στην προσπάθεια για εξάλειψη των διακρίσεων εις βάρος των αναπήρων και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Στον κοινωνικό χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων των εργαζομένων (άρθρο26) αναφέρεται: <<κάθε άτομο με ειδικές ανάγκες ανεξάρτητα από την προέλευση και τη φύση της αναπηρίας του πρέπει να απολαύει συγκεκριμένων πρόσθετων ευεργετικών με σκοπό να ευνοηθεί η επαγγελματική και η κοινωνική του ένταξη>>.(ισχύουσα κοινοτική νομοθεσία,1996,σ. 1-2)

Οι συνέπειες της άνισης μεταχείρισης του ανάπηρου ατόμου λειτουργούν αθροιστικά ως προς την προσωπική, κοινωνική, επαγγελματική ολοκλήρωση ενός ατόμου. Η προσπάθεια

για την εξίσωση ευκαιριών είναι μία διαδικασία που φέρει ως αποτέλεσμα αλλαγές σε όλα τα επίπεδα της ζωής. Ενθαρρύνει τη συμμετοχή των αναπήρων ατόμων σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης ζωής και την προσπάθεια τους να αντιμετωπίσουν τις διακρίσεις που καθημερινά βιώνουν.

Έννοιες που σχετίζονται άμεσα με το θέμα την ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες είναι η *αυτόνομη διαβίωση* και η *προσαρμογή*. Δυο έννοιες πολύ στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους. Η μεν αυτόνομη διαβίωση θέτει ως στόχο την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη οικονομική και κοινωνική ενσωμάτωση, ώστε να ενδυναμώνονται οι προσπάθειες των ατόμων με αναπηρίες για ισότιμη συμμετοχή σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής. Αναγνωρίζει το δικαίωμα των πολιτών με αναπηρίες, να αποκτούν τον έλεγχο της ζωής τους εξετάζοντας επιλογές και λαμβάνοντας αποφάσεις. << Η φιλοσοφία της ανεξάρτητης διαβίωσης αναγνωρίζει ότι οι άνθρωποι με αναπηρίες έχουν το δικαίωμα να διαχειρίζονται οι ίδιοι τη ζωή τους, να λαμβάνουν αποφάσεις οι ίδιοι και να συμμετέχουν ενεργά στην κοινότητα που ανήκουν. (περιοδικό 'ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΤΩΡΑ' ΓΙΑ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ, (28/3/2003), *Τι είναι ανεξάρτητη διαβίωση*, [www.gr-arts/33i102].URL. Η φιλοσοφία της ανεξάρτητης διαβίωσης γίνεται πραγματικότητα μέσα από τη λειτουργία των κέντρων πληροφόρησης για την ανεξάρτητη διαβίωση, που ως αρχή τους ακολουθούν την προώθηση της ενσωμάτωσης και της πλήρους συμμετοχής. Το πρότυπο ανεξάρτητης διαβίωσης προσδίδει στο άτομο με αναπηρίες αυτοπεποίθηση και δύναμη, ώστε να προσπαθήσει να προσαρμόσει το περιβάλλον στις δικές του ανάγκες.

Η δε προσαρμογή σχετίζεται με την άρση των έμμεσων εμποδίων ως προς τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες. Έχει πρακτικό χαρακτήρα και αναφέρεται σε θέματα ωραρίου εργασίας, προσπελασιμότητας κτιρίων και σύνδεσης αναγκών των ατόμων με συγκεκριμένα προγράμματα.

Σύμφωνα με την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες (1994) οι θεωρητικές διατυπώσεις της ισότιμης συμμετοχής είναι εύκολες όμως η εφαρμογή τους είναι δύσκολη. Ναι μεν ένα μεγάλο ποσοστό χωρών έχουν αποδεχθεί τις αρχές και τους κανόνες, ο δρόμος όμως για την ισότιμη συμμετοχή των αναπήρων ατόμων είναι μακρύς

και δύσκολος και σίγουρα περνά μέσα και από την ενεργοποίηση των αναπήρων ατόμων για την βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους.

2.2 Απαραίτητες προϋποθέσεις για ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες

Οι προϋποθέσεις για την ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες που περιγράφονται μέσα από τους κανονισμούς για την εξίσωση των ευκαιριών για τους ανθρώπους με αναπηρίες και είναι οι παρακάτω:

- **Η αφύπνιση για δράση**
- **Ιατρική φροντίδα**
- **Αποκατάσταση**
- **Υπηρεσίες υποστήριξης**

Οι παρακάτω προϋποθέσεις θα πρέπει να υπάρχουν στα κράτη που με τη διαμόρφωση κατάλληλων προνομιακών /κοινωνικών και άλλων προγραμμάτων θα προσπαθήσουν να συμβάλλουν με το δικό τους τρόπο θεσμικά και ηθικά στην επίτευξη της εξίσωσης των ευκαιριών και τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες στην κοινωνική ζωή.

Αφύπνιση για δράση

Η αφύπνιση για δράση αποτελεί την προσπάθεια ενημέρωσης για τα προβλήματα των ανθρώπων με αναπηρίες, για τα δικαιώματά τους , τις ανάγκες τους και ότι άλλο μπορεί να τους αφορά. Για το λόγο αυτό λοιπόν , τα κράτη θα πρέπει να πληροφορούν τους πολίτες για προγράμματα και υπηρεσίες σε σχέση με την αναπηρία .

Να υποστηρίζουν εκστρατείες ενημέρωσης , που θα ενημερώνουν για όλα όσα αφορούν στα άτομα με ειδικές ανάγκες , έτσι ώστε τα άτομα με αναπηρία να συμμετέχουν ισότιμα σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Επίσης σημαντικό ρόλο στην αφύπνιση δράσης διαδραματίζουν και τα ΜΜΕ, τα οποία προβάλλοντας με αισιόδοξο τρόπο και στις πραγματικές της διαστάσεις την αναπηρία θα βοηθήσουν στο να ξεπεραστούν τα εμπόδια για ισότιμη συμμετοχή . Στην προβολή της αναπηρίας με θετικό τρόπο θα μπορούσε να συμβάλλει και η εκπαίδευση μέσα από την ενθάρρυνση για την συμμετοχή σε προγράμματα δημόσιας εκπαίδευσης που αφορούν σε ανάπηρα άτομα.

Ιατρική φροντίδα

Μια ακόμα προϋπόθεση που θα πρέπει τα κράτη να εξασφαλίσουν , έτσι ώστε να υπάρξει ισότιμη συμμετοχή είναι η αποτελεσματικότερη ιατρική φροντίδα . <<Αυτή θα επιτευχθεί μέσα από προγράμματα που εκτιμούν και θεραπεύουν έγκαιρα τις ανικανότητες αποκλείοντας ή περιορίζοντας τα αποτελέσματα της αναπηρίας >>.(ΟΗΕ,1994,σ.6)

Το κράτος θα πρέπει να εγγυηθεί για την ποιότητα ιατρικής φροντίδας όλων των ανθρώπων καθώς και των αναπήρων μέσα από το εξειδικευμένο προσωπικό παροχής υπηρεσιών υγείας , κατάλληλης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και γενικότερα υψηλής ποιότητας ιατρικής φροντίδας. Στη χώρα μας υπάρχει νόμος Ν.2238/1994 που ορίζει , ότι <<αφαιρούνται από το εισόδημα του φορολογούμενου πάσχοντα από χρόνια ασθένεια , τυφλού , κωφάλαλου, τα έξοδα της νοσοκομειακής περίθαλψης εφόσον το ετήσιο απαλλασσόμενο εισόδημα τους δεν υπερβαίνει τις 600.000 δρχ>>.(οδηγός του πολίτη με ειδικές ανάγκες, 2001,σ.138)

Αποκατάσταση

Ο όρος αποκατάσταση αναφέρεται διεθνώς στη διαδικασία που έχει στόχο να δώσει τη δυνατότητα στους ανθρώπους με αναπηρίες να φτάσουν και να διατηρήσουν σωματικά ,αισθητηριακά ,ψυχιατρικά και/ η κοινωνικά λειτουργικά επίπεδα, παρέχοντας τους τα εργαλεία να αλλάξουν τη ζωή τους προς ένα υψηλότερο επίπεδο ανεξαρτησίας. Η

αποκατάσταση μπορεί να περιλαμβάνει μέτρα για να παρέχει και να αποκαθιστά λειτουργίες ή να αναπληρώνει την απώλεια ή την απουσία μιας λειτουργίας ή ενός λειτουργικού περιορισμού. Η διαδικασία της αποκατάστασης δεν περιλαμβάνει την αρχική ιατρική φροντίδα. Περιλαμβάνει μια πλατιά κλίμακα μέτρων και δραστηριοτήτων , που κυμαίνονται από τη βασική και γενική αποκατάσταση μέχρι εξειδικευμένα μέτρα , όπως επαγγελματική αποκατάσταση .(ΟΗΕ, 1994, σ.5)

Με το πέρασμα των χρόνων η έννοια της αποκατάστασης διαφοροποιήθηκε. Τα πρώτα χρόνια δόθηκε έμφαση στην ιατρική αποκατάσταση . Σημαντικό ρόλο στην ιστορία της αποκατάστασης διαδραμάτισαν τα κέντρα αποκατάστασης και αποδοχής των ατόμων με αναπηρίες, στα όποια με τον καιρό μετατοπίστηκε το κέντρο βάρους από την ιατρική φροντίδα σε υπηρεσίες υποστήριξης των ατόμων με αναπηρίες καθώς και στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων και μέτρων με στόχο την αποκατάσταση των ατόμων σε όλα τα επίπεδα της ζωής τους.

Στην Ελλάδα τίθεται ανάγκη δημιουργίας κέντρων αποκατάστασης αναπήρων ατόμων . Μέσα από κείμενα του ΟΗΕ περιγράφεται ο τρόπος που τα κράτη θα έπρεπε να προβλέπουν υπηρεσίες και μέτρα αποκατάστασης για τους ανθρώπους με αναπηρίες . Σε εθνικό και τοπικό επίπεδο είναι αναγκαία η ανάπτυξη προγραμμάτων αποκατάστασης για όλες τις ομάδες των ατόμων με αναπηρίες , λαμβάνοντας υπόψη τις αρχές της ισότητας και πλήρους συμμετοχής.

Υπηρεσίες υποστήριξης

Παράλληλα με την κλίμακα μέτρων και δραστηριοτήτων σε επίπεδο αποκατάστασης απαραίτητη κρίνεται και η ανάπτυξη υπηρεσιών υποστήριξης των ατόμων με αναπηρίες για την όσο το δυνατόν πιο ισότιμη συμμετοχή τους σε όλους τους τομείς της καθημερινής ζωής. Η ανάπτυξη αυτή περιλαμβάνει τη διαμόρφωση βοηθητικών μηχανισμών και εξοπλισμού καθώς και την ύπαρξη καταρτισμένου προσωπικού που θα πλαισιώνουν τις υπηρεσίες υποστήριξης. Σημαντικό ρόλο στη ανάπτυξη των βοηθητικών μηχανισμών διαδραματίζει η υψηλή τεχνολογία , ενώ όσον αφορά στο ανθρώπινο δυναμικό είναι

αναγκαία η συνεχιζόμενη κατάρτιση ώστε να γίνουν ικανοί στην παροχή υποστηρικτικών μηχανισμών.

Παράλληλα θα πρέπει τα άτομα με αναπηρίες να έχουν αποφασιστικό ρόλο στο σχεδιασμό την οργάνωση και την αξιολόγηση των προγραμμάτων , των υπηρεσιών και των μέτρων υποστήριξης. Επίσης θα πρέπει να έχουν εύκολη πρόσβασης στους βοηθητικούς μηχανισμούς από οικονομική άποψη.

2.3 Τομείς στόχων για ισότιμη συμμετοχή

Μετά από την αναφορά στις προϋποθέσεις που σχετίζονται με την συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες προχωράμε σε μία σύντομη παρουσίαση των τομέων στους όποιους θα πρέπει να υπάρξουν παρεμβάσεις , ώστε να επιτευχθεί η ισότιμη συμμετοχή των αναπήρων ατόμων . οι τομείς αυτοί σύμφωνα με τους κανονισμούς του ΟΗΕ για την εξίσωση των ευκαιριών για τους ανθρώπους με αναπηρία είναι παρακάτω :

- **Προσπελασιμότητα**
- **Εκπαίδευση**
- **Εργασία**
- **Διατήρηση των εισοδημάτων και κοινωνική ασφάλιση**
- **Οικογενειακή ζωή και ολοκλήρωση της προσωπικής ζωής**
- **Πολιτισμός**
- **Ψυχαγωγία και αθλητισμός**
- **Θρησκεία**

Προσπελασιμότητα

Τα άτομα με αναπηρίες θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης τόσο στο φυσικό περιβάλλον (σπίτια,, δημόσια κτίρια, εξωτερικούς χώρους)που ζουν και κινούνται , όσο και σε πληροφορίες και στην επικοινωνία.

Η πρόσβαση αποτελεί μια έννοια με ευρύ περιεχόμενο, που καλύπτει πολλούς τομείς.

<<στη χώρα μας η πρόσβαση στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον άλλα και στα μέσα μαζικής μεταφοράς βρίσκεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα>> .Καθημερινά τα άτομα με αναπηρίες βιώνουν το πρόβλημα της ακατάλληλης ή ανύπαρκτης υποδομής σε δημόσιους χώρους και κτίρια. Παράλληλα ανεπαρκής πρόσβαση παρατηρείται και στην ενημέρωση και πληροφόρηση των ατόμων με αναπηρίες στη χώρα μας, όπου π.χ. άτομα με αναπηρίες της όρασης αποκλείονται από πληροφορίες λόγω της μη διαδεδομένης χρήσης του συστήματος Braille.

Η προσπελασιμότητα αποτελεί ένα ζήτημα ιδιαίτερης σημασίας για τα άτομα με αναπηρίες της όρασης, για το λόγο αυτό τα κράτη θα έπρεπε να αναγνωρίσουν τη σημασία της προσπελασιμότητας και στα δύο προαναφερθέντα επίπεδα, ώστε να διευκολύνει η συμμετοχή των ανάπηρων ατόμων στην κοινωνική ζωή.

Εκπαίδευση

Ένας δεύτερος τομέας που συμβάλλει στην ισότιμη συμμετοχή είναι και η πρόσβαση στην εκπαίδευση , μιας και αποτελεί προϋπόθεση για την ένταξη στην αγορά εργασίας .Η εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρίες εντάσσεται στον εθνικό εκπαιδευτικό σχεδιασμό .Η χώρα μας σε περιπτώσεις που το γενικό σύστημα εκπαίδευσης δεν απαντά ακόμα επαρκώς στις ανάγκες όλων των ανθρώπων με αναπηρίες στηρίζει την ειδική αγωγή .Η ειδική αγωγή έχει ως στόχο << να προετοιμάσει τους μαθητές να μπουν στην γενική εκπαίδευση. Η ποιότητα της αντανακλά τις νόρμες και τις φιλοδοξίες της γενικής εκπαίδευσης με την οποία θα έπρεπε να συνδέεται στενά . Τα κράτη θα έπρεπε να έχουν στόχο να ενσωματώσουν βαθμιαία τις υπηρεσίες τις ειδικής αγωγής στη γενική εκπαίδευση>>. (ΟΗΕ,1994,σ.9-10)

Εργασία

Ένας άλλος τομέας που συνδέεται άρρηκτα με την ισότιμη συμμετοχή είναι η εργασία που αποτελεί μέσο ανθρώπινης επιβίωσης, ολοκλήρωσης και παράγοντα κοινοτικής συμμετοχής. Τα άτομα με αναπηρίες βιώνουν την ανισότητα στην εργασία, γεγονός που αποδεικνύεται από την ύπαρξη εμποδίων που αφορούν στην πρόσβαση τους σε χώρους απασχόλησης, στην επαγγελματική τους εκπαίδευση, στην παροχή επαγγελματικού προσανατολισμού και στις περιορισμένες θέσεις εργασίας. Στην Ελλάδα κατά τις δεκαετίες του '80 και '90 θεσπίστηκαν μέτρα προστασίας για αυτά τα άτομα σε τομείς απασχόλησης και υλοποιήθηκαν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης. Ο νόμος Ν. 1648/86 «θεσπίζει την ποσόστωση και αναγκαστική τοποθέτηση των ατόμων με αναπηρίες στους φορείς του δημοσίου τομέα και σε ιδιωτικές επιχειρήσεις. Επίσης, ο ΟΑΕΔ ανέλαβε την παροχή υπηρεσιών επαγγελματικού προσανατολισμού, κατάρτισης, απασχόλησης και υποστήριξης των ατόμων με αναπηρίες». (Οδηγός του πολίτη με ειδικές ανάγκες, 2001, σ. 195).

Για τα άτομα με αναπηρίες της όρασης προβλέπεται σύμφωνα με το νόμο Ν. 2643/1998 (ΦΕΚ 220 Α) «η πρόσληψη τους σε δημόσιες υπηρεσίες Ν.Π.Δ.Δ και Ο.Τ.Α κάθε βαθμίδας για την κάλυψη του 80% των κενών θέσεων τηλεφωνητών οικιακών τηλεφωνικών κέντρων». (Οδηγός του πολίτη με ειδικές ανάγκες, 2001:202). Υπεύθυνοι φορείς υλοποίησης ορίζονται η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και ο ΟΑΕΔ. Ο νόμος Ν. 2643/1998 αναφέρεται στην πρόσληψη τυφλών δικηγόρων από το δημόσιο και ιδιωτικό φορέα σε ποσοστό 3%. Προβλέπονται επίσης «προγράμματα επιχορήγησης εργοδοτών και νέων επαγγελματιών για τα άτομα με αναπηρίες της όρασης σύμφωνα με την απόφαση 30278/23.3.2000 από τον υπουργό εργασίας, η οποία ισχύει για όλες τις ομάδες των ατόμων με αναπηρίες». (Οδηγός του πολίτη με ειδικές ανάγκες, 2001, σ. 208-209) Αρμόδιος φορέας εφαρμογής είναι ο ΟΑΕΔ.

Επιπρόσθετα, είναι απαραίτητο να επισημάνουμε την ύπαρξη ενός προγράμματος επιδότησης εργονομικής διευθέτησης του χώρου εργασίας των ατόμων με αναπηρίες, στα πλαίσια άλλων προγραμμάτων για νέες θέσεις εργασίας και καταπολέμησης του αποκλεισμού από την εργασία.

Παρόλα αυτά εκθέσεις της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες (ΕΣΑΕΑ) αναφέρουν για την Ελλάδα ότι ο επαγγελματικός προσανατολισμός και η επαγγελματική εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρίες παραμένουν έως και σήμερα εκτός του γενικού συστήματος τυπικής και άτυπης κατάρτισης. Έτσι γίνεται κατάρτιση των ατόμων με αναπηρίες σε επαγγέλματα και ειδικότητες, οι οποίες πολλές φορές δεν ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας, γεγονός που οδηγεί τα άτομα με αναπηρίες στην οικονομικό και κοινωνικό παραγκωνισμό τους.

Με βάση τα προηγούμενα δεδομένα μπορεί κανείς να αντιληφθεί πως η εργασία είναι ζήτημα δομών και θεσμών μιας χώρας. Για το λόγο αυτό τα κράτη θα πρέπει να αναγνωρίσουν σε πρώτη φάση την αρχή της ισότιμης συμμετοχής στον τομέα της εργασίας στα άτομα με αναπηρίες, γεγονός που θα αμβλύνει τα εμπόδια διάκρισης σε βάρος τους. Η ένταξη των ατόμων με αναπηρίες στην αγορά εργασίας μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από μέτρα και δράσεις υποστήριξης, όπως επαγγελματική εκπαίδευση, άνοιγμα θέσεων εργασίας και οικονομική ενίσχυση σε επιχειρήσεις ανάπηρων ατόμων, όπου αυτά απασχολούνται. Τα μέτρα αυτά θα συνέβαλαν σημαντικά στην ισότιμη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας. Επιπρόσθετα, η δημιουργία προγραμμάτων από την πλευρά των κρατών, σχετικά με την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρίες στους χώρους εργασίας και η παράλληλη διευκόλυνση τους από την πλευρά της τεχνολογίας θα αποβούν σημαντικοί παράγοντες για την επίτευξη της ισότιμης συμμετοχής τους στην εργασία.

Θεωρείται σημαντική ακόμη η ευαισθητοποίηση των εργοδοτών σε θέματα απασχόλησης ατόμων με αναπηρίες και η διαμόρφωση κινήτρων προκειμένου να αισθανθούν άτομα ενεργά και ισάξια με τους υπόλοιπους πολίτες. Σημαντικό ρόλο θα διαδραματίσει και η ανάπτυξη μιας ενιαίας εκπαιδευτικής επαγγελματικής πολιτικής, που θα συνεπικουρεί στην κατάλληλη επαγγελματική εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρίες, ώστε αυτά να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες των σύγχρονων κοινωνιών. Είναι ουτοπικό να μιλάμε για ένα ενιαίο εκπαιδευτικό πλαίσιο από τη μια και να δημιουργούμε από την άλλη ένα κλειστό πλαίσιο επαγγελματικής εκπαίδευσης για τα άτομα με αναπηρίες.

Διατήρηση εισοδημάτων και κοινωνική ασφάλιση

«Τα άτομα με ειδικές ανάγκες αποτελούν μία από τις πιο χαμηλές οικονομικά ομάδες του πληθυσμού και από τις πιο ευπαθείς σε περιόδους οικονομικής κρίσης». (Εκθεση για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα, 1994, σ. 20). Ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι επειδή ορισμένοι αδυνατούν να απασχοληθούν λόγω της αναπηρίας τους ή κάποιων επιπλέον αναγκών που συνεπάγεται αυτή, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερη οικονομική δυσχέρεια από τον υπόλοιπο πληθυσμό. «Το Σύνταγμα του 1975 δεν κάνει αναφορά στην κοινωνική πρόνοια. Σε διάφορα όμως άρθρα γίνεται αναφορά στην υποχρέωση του κράτους για την κοινωνική προστασία και κοινωνική ασφάλιση των πολιτών». (Σταθόπουλος, 1996, σ. 61) Γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να γίνει μια προσπάθεια επαγγελματικής αποκατάστασης των ανάπηρων ατόμων από τα κράτη, που παρέχουν κοινωνική ασφάλιση και παράλληλα θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για την οικονομική στήριξη των ατόμων που δεν απασχολούνται, ώστε να διατηρήσουν ένα αξιοπρεπή επίπεδο διαβίωσης.

Η επιδοματική πολιτική σχετικά με τα άτομα με αναπηρίες στην χώρα μας από εκθέσεις για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες χαρακτηρίζεται από χαμηλή έως και ανύπαρκτη. «Παρά το γεγονός ότι τις δεκαετίες '80 και '90 η επιδοματική πολιτική διευρύνθηκε και καλύπτει πολλές κατηγορίες ατόμων με αναπηρίες, παρουσιάζει αδικίες». (Εκθεση για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα, 1994, σ. 21). Τέτοιες αδικίες, όπως περιγράφονται σε εκθέσεις για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, είναι το χαμηλό ύψος των παροχών, που δεν επαρκεί για να καλύψει τις βασικές του ανάγκες και η καθυστέρηση καταβολής αυτών των παροχών. Τα στοιχεία αυτά επιτάσσουν την αναδιαμόρφωση του θεσμικού πλαισίου για τα επιδόματα των ατόμων με αναπηρίες.

«Από την άλλη μέσα στη δίνη οικονομικών αλλαγών και προβληματισμών των σύγχρονων κοινωνιών μπαίνει συχνά το ερώτημα για το μέλλον του κράτους πρόνοιας και την κρίση που περνά η κοινωνική ασφάλιση. Διατυπώνονται απόψεις για τον περιορισμό των κρατικών κονδυλίων για το κράτος πρόνοιας και ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας». (Σακελαρόπουλος, 1999, σ. 407-408). Παράλληλα όμως διατυπώνονται απόψεις, που τονίζουν την ανάγκη της μη υποβάθμισης του ρόλου του κράτους στην παροχή κοινωνικής φροντίδας. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για όλους τους πολίτες και ιδιαίτερα για ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, όπως τα ανάπηρα άτομα.

Οικογενειακή ζωή και ολοκλήρωση της προσωπικής ζωής

Η οικογενειακή ζωή και η ολοκλήρωση της προσωπικής ζωής χαρακτηρίζονται ως τομείς της ισότιμης συμμετοχής των ατόμων με αναπηρίες, σύμφωνα με τους πρότυπους κανόνες του ΟΗΕ. Πολύ συχνά στις ανθρωπιστικές επιστήμες αναφέρεται ο σημαντικό ρόλος που διαδραματίζει η οικογένεια στη ζωή ενός ανθρώπου, ως ένα «άτυπο δίκτυο φροντίδας». «Η οικογένεια θεωρείται το πιο σημαντικό άτυπο κοινωνικό δίκτυο όπως προκύπτει μέσα από έρευνες τόσο στη χώρα μας όσο και στις χώρες με διευρυμένα συστήματα κράτους πρόνοιας». (Στασινόπουλου, 1992, σ. 109).

Έτσι λοιπόν, τα κράτη θα πρέπει να τη στηρίζουν με κάθε τρόπο. Πιο συγκεκριμένα θα πρέπει να παρέχεται συμβουλευτική σχετικά με την αναπηρία και τις συνέπειες της στις οικογένειες με άτομα με αναπηρίες και καθώς και πλήρη ενημέρωση για τα προγράμματα στήριξης των ατόμων αυτών. Παράλληλα θα πρέπει να προσφέρονται υπηρεσίες που θα ανακουφίζουν τις οικογένειες προσωρινά και θα δίδουν βοήθεια σε επίπεδο προσωπικής φροντίδας καθώς και προγράμματα ψυχολογικής στήριξης της οικογένειας για τα διάφορα επίπεδα κοινωνικής ζωής.

Καθώς η ολοκλήρωση της προσωπικής ζωής του ανάπηρου ατόμου είναι ένας ακόμα τομέας ισότιμης μεταχείρισης, ένα από τα εμπόδια που πρέπει να αρθεί είναι η προκατάληψη και η αρνητική στάση των άλλων ανθρώπων στο θέμα της τεκνοποίησης και της σεξουαλικότητας. Αυτή η δυσμενής αντίδραση θα μπορέσει να ξεπεραστεί μέσα από την κατανόηση και τη γνώση της αναπηρίας, γεγονός που θα μεταβάλλει τις αντιλήψεις των ανθρώπων.

Πολιτισμός

Η ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες θα εξασφαλιστεί και μέσα από τον πολιτισμό. Δραστηριότητες όπως ο χορός, η ζωγραφική και το θέατρο θα βοηθήσουν τα άτομα με αναπηρίες να αξιοποιήσουν το δυναμικό τους τόσο προς όφελος τους, όσο και προς το όφελος της κοινότητας που ζουν. Παρόλα αυτά για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο θα

πρέπει τα κράτη να διαμορφώσουν κατάλληλες συνθήκες, που να επιτρέπουν στους ανθρώπους με αναπηρίες να συμμετάσχουν ισάξια.

Ψυχαγωγία και αθλητισμός

Η προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρίες σε χώρους ψυχαγωγίας, ξενοδοχεία, στάδια, αίθουσες γυμναστικής είναι περιορισμένη ώστε να αποκλείονται από αυτούς. Η πολιτεία λοιπόν αφενός θα πρέπει να δημιουργήσει υποδομές προσβασιμότητας και αφετέρου να λάβει μέτρα, που θα ωθούν τα άτομα με αναπηρίες τόσο στον αθλητισμό, όσο και στην ψυχαγωγία (αθλητικές εγκαταστάσεις, προγράμματα κοινωνικού τουρισμού, ύπαρξη εκπαιδευμένου προσωπικού για προπονήσεις).

2.4 Τρόποι αντιμετώπισης για την προώθηση της ισότιμης συμμετοχής

Έως τώρα έχει γίνει μία αναφορά στις προϋποθέσεις και στους τομείς στόχων που εξασφαλίζουν στα άτομα με αναπηρίες την ισότιμη συμμετοχή σε όλα τα επίπεδα της ζωής. Για να προωθηθεί η ισότιμη συμμετοχή θεωρείται απαραίτητο να ληφθούν κάποια μέτρα τόσο από τα κράτη όσο και από τις οργανώσεις αναπήρων, τα οποία θα διευκολύνουν την ένταξη τους στην κοινωνική ζωή. Τα μέτρα αυτά σχετίζονται με:

- ❖ Την έρευνα και την πληροφόρηση
- ❖ Το σχεδιασμό και τη λήψη αποφάσεων
- ❖ Τη νομοθεσία
- ❖ Τις οικονομικές πολιτικές και την ανάπτυξη προγραμμάτων σε εθνικό επίπεδο
- ❖ Τις οργανώσεις για άτομα με αναπηρίες
- ❖ Τη διεθνή συνεργασία οργανώσεων και κρατών για θέματα των αναπήρων

Μέσα από τα παραπάνω μέτρα θα μπορέσει να γίνει μία συντονισμένη και οργανωμένη προσπάθεια για την προώθηση της ισότιμης συμμετοχής των ατόμων με αναπηρίες. Στην εφαρμογή των μέτρων πολύ σημαντικό ρόλο θα πρέπει έχουν τόσο τα κράτη όσο και οι οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στο χώρο των αναπήρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ

Η εκπαίδευση αποτελεί ένα κοινωνικό θεσμό, ο οποίος μεταδίδει γνώσεις, αξίες, στάσεις στους ανθρώπους ενώ παράλληλα πιστοποιεί και νομιμοποιεί επίσημα γνώσεις σε μία κοινωνία. Η εκπαίδευση αποτελεί «θεσμό της αστικής κοινωνίας. Η αστική κοινωνία είναι η πρώτη που η ιδεολογία της περιέχει την αρχή του δικαιώματος στη μόρφωση για όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες» (Φραγκουδάκη, 1986, σ. 15).

Το σχολείο ως κοινωνικός θεσμός συντελεί «στην κοινωνικοποίηση και κοινωνική ενσωμάτωση των νέων μελών της κοινωνίας. Μεταδίδει γνώσεις, ορισμένη παιδεία (κουλτούρα), ορισμένη μορφή εθνικής γλώσσας, μεταδίδει αρχές και αξίες που είναι κυρίαρχες στη συγκεκριμένη κοινωνία, αρχές και αξίες κοινωνικές και πολιτικές, αλλά και ηθικές, αισθητικές, φιλοσοφικές κ.ο.κ. Το σχολείο διαμορφώνει τις νεότερες γενιές ώστε να ενταχθούν στην κοινωνία, δηλαδή να αποκτήσουν συναίσθηση συμμετοχής στο εθνικό οικονομικό σύστημα οργάνωσης και καταμερισμού της εργασίας και να συμμετέχουν στο πολιτικό σύστημα της οργάνωσης της κοινωνίας». (Φραγκουδάκη, 1986, σ. 16-17). Το 1981 στη Μάλαγα της Ισπανίας έλαβε χώρα μία διεθνής διάσκεψη σχετικά με τη δράση και τις στρατηγικές για την εκπαίδευση και την ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρίες, η οποία κατέληξε στην διαμόρφωση της διακήρυξης του Sundeberg. Στη διακήρυξη αυτή αναφέρεται «η ανάγκη να γίνει συνείδηση η σπουδαιότητα της εκπαίδευσης, της επιστήμης, της κουλτούρας και της πληροφόρησης για την πλήρη ανάπτυξη των ατόμων με αναπηρίες. Θέτει ως αναγκαιότητα την ανάληψη δράσεων και στρατηγικών που θα στηρίζονται στις αρχές της συμμετοχής, ένταξης, ανάπτυξης της προσωπικότητας, αποκέντρωσης και διεπαγγελματικού προσανατολισμού». (Οδηγός του πολίτη με ειδικές ανάγκες, 2000, σ. 53). Για την υλοποίηση των διατάξεων (των διακηρύξεων) που αφορούν στην κατοχύρωση του δικαιώματος για παροχή εκπαίδευσης στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες εφαρμόζεται ο θεσμός της Ειδικής Αγωγής / Εκπαίδευσης. «Η ειδική εκπαίδευση που παρέχεται στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες συνίσταται σε μέτρα και υπηρεσίες που υποστηρίζουν την ισότιμη μεταχείριση των ατόμων με αναπηρίες και καλύπτουν τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες». (Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Ειδική Εκπαίδευση*, (8/4/2003). «Σκοπός της «ειδικής αγωγής» είναι η υποστήριξη και η βελτίωση της σωματικής, της συναισθηματικής, της πνευματικής και

κοινωνικής κατάστασης των παιδιών και των εφήβων. Επίσης, βασική επιδίωξη της είναι η επαγγελματική τους αποκατάσταση και μέσω αυτής η κοινωνική τους ενσωμάτωση. Με άλλα λόγια, η «ειδική αγωγή» δεν είναι μία απλή εκπαιδευτική διαδικασία, είναι μία συνολική βοήθεια ζωής, που πρέπει να παρέχεται σε όλα εκείνα τα νεαρά άτομα που κατατρύχονται από την πίεση κάποιας προσωπικής αντίξοσης κατάστασης». (Κρουσταλάκης, 2000, σ. 13).

Σύμφωνα με τον Σανσερέλ στην εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες θα πρέπει να τηρούνται οι παρακάτω αρχές:

- ◆ Η εκπαίδευση των ατόμων αυτών πρέπει να είναι ειδικώς προσαρμοσμένη στις ιδιαίτερες ανάγκες, αλλά και στους ιδιάζοντες τρόπους επικοινωνίας τους.
- ◆ Να δίδεται ιδιαίτερη έμφαση και προσοχή στην ψυχολογική κατάσταση των ατόμων αυτών καθώς και στον τρόπο αντίληψης του περιβάλλοντος και του χώρου, η οποία αφορά στις αισθήσεις που έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν.
- ◆ Να επιδιώκεται, μέσω της εκπαίδευσης, η επικοινωνία και η συνεργασία αυτών των ατόμων όχι μόνο με άτομα με τις ίδιες δυνατότητες, αλλά και με άλλα, με στόχο την κοινωνική τους ενσωμάτωση.

Να έχουν πρόσβαση σε όλα εκείνα τα παιδαγωγικά και προσαρμοσμένα μέσα καθώς και στις αντίστοιχες διαδικασίες ώστε να εντάσσονται αξιοπρεπώς.

3.1 Μοντέλα εκπαίδευσης

Εκπαιδευτική ένταξη είναι «η τοποθέτηση των μαθητών με ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες σε γενικά πλαίσια φοίτησης συνομηλίκων τους (γενικά σχολεία), με σκοπό την αποφυγή του διαχωρισμού τους και τελικό στόχο τη συνεκπαίδευση, χωρίς όμως τη μέριμνα εξασφάλισης των απαραίτητων υποστηρικτικών υπηρεσιών που θα μπορούσαν να εγγυηθούν κάτι παρόμοιο». (Χαρουπιάς, 2001, σ. 108).

Ως *ενσωμάτωση* ορίζεται «η ρητή δέσμευση των παραγόντων της εκπαιδευτικής κοινότητας να φέρουν στην τάξη και να εκπαιδεύσουν παιδιά με αναπηρίες σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη έκταση. Στις προδιαγραφές της συνεκπαίδευσης ανήκει η παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών στους μαθητές με αναπηρίες στο χώρο του γενικού σχολείου. Οι παροχές αυτές γίνονται μέσα σε ένα γενικότερο κλίμα συνεργασίας που υποστηρίζεται από την έλλειψη ανταγωνισμού, την αναγνώριση της προσωπικής ιδιαιτερότητας και την επένδυση στις δυνατότητες των προσώπων και όχι στις αδυναμίες τους» (Χαρουπιάς, 2001, σ. 109).

Η *ενσωμάτωση* είναι ένας όρος που συχνά ταυτίζεται με την ένταξη, αν και μεταξύ τους διαφέρουν ως προς το ότι η ένταξη δεν οδηγεί απαραίτητα στην ενσωμάτωση, αν και προϋποθέτει την ύπαρξη της. «Η ενσωμάτωση αποτελεί ένα όραμα στην ουσία και κάτι το ουτοπικό στην υλοποίηση. Διότι είναι μία διαρκής σπειροειδής ανελκτική πορεία με επιτεύξεις και οπισθοδρομήσεις, μία επιλογή που εναντιώνεται στη διαφορά, αλλά την κεφαλαιοποιεί με ένα τρόπο δημιουργικό που επιτρέπει τις ιδιαίτερες ανάγκες να αναδεικνύονται, αλλά δεν αφήνει να γίνονται διαφοροποιήσεις εξαιτίας τους». (Χαρουπιάς, 2001, σ. 109).

Σχετικά με την ενσωμάτωση ο Κυπριωτάκης Α. αναφέρει ότι αποτελεί «την αλληλεπίδραση που βιώνει το άτομο με τα υπόλοιπα μέλη της σχολικής κοινότητας, μέσω της οποίας αίρονται τα εμπόδια και η απομόνωση που συνήθως βιώνει ένα άτομο με αναπηρίες στη σχολική και κοινωνική του ζωή εν γένει. Έτσι, δεν αποτελεί μία μονομερή πορεία προσαρμογής, αλλά μια διαδικασία αμοιβαίας κατανόησης και σχέσης ανάμεσα στα μέλη της ομάδας» (Κυπριωτάκης, 2001, σ. 18-19). Έτσι, η ενσωμάτωση αποτελεί μια παιδαγωγική αρχή που ως στόχο έχει την άρση των εμποδίων και των προκαταλήψεων που βιώνουν τα παιδιά με αναπηρίες στη σχολική κοινότητα. Ισχυρίζεται πως το κοινό σχολείο είναι σημείο επικοινωνίας και συνάντησης όλων των παιδιών, που παράλληλα τα προετοιμάζει για την κοινωνική τους ενσωμάτωση.

Η πορεία για την ενσωμάτωση ενός παιδιού με αναπηρίες στο κανονικό σχολείο απαιτεί δύο προϋποθέσεις: «α. Τη δυνατότητα του μαθητή να συμμετέχει στην μαθησιακή διαδικασία της τάξης, να ανταποκρίνεται δηλαδή στις απαιτήσεις του προγράμματος της τάξης στο ελάχιστο αποδεκτό επίπεδο, β. Τη δυνατότητα του μαθητή να ανταποκρίνεται στους βασικούς κανόνες συμπεριφοράς που διέπουν τη λειτουργία της σχολικής ομάδας»

(Τζουριάδου, 2000, σ. 132). Σε περίπτωση που κάποιος μαθητής δεν πληροί τις δύο αυτές προϋποθέσεις τότε η ενσωμάτωση του στη σχολική τάξη μπορεί να αποβεί αναποτελεσματική. Πολύ συχνά η έννοια της ενσωμάτωσης απαντάται στη βιβλιογραφία με το διαχωρισμό *πλήρης ενσωμάτωση* ή *επιλεκτική*. Η *πλήρης ενσωμάτωση* θεωρείται «το μοντέλο της ελάχιστης απόρριψης», σύμφωνα με το οποίο θα πρέπει οι μαθητές με αναπηρίες να εκπαιδευτούν μαζί με τους μαθητές χωρίς αναπηρίες σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη έκταση, στοιχείο που προϋποθέτει την ύπαρξη κάποιων όρων καταλληλότητας του εκπαιδευτικού συστήματος (ειδικό προσωπικό, υλικοτεχνική υποδομή)». (Χαρουπιάς, 2001, σ. 109). Σε περίπτωση που οι μαθητές με αναπηρίες δεν είναι δυνατόν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα της κοινής τάξης επαρκώς θα έχουν το δικαίωμα να βοηθούνται στα σχολικά μαθήματα από ειδικούς δασκάλους. «Βάσει αυτής της κατεύθυνσης θα πρέπει σε κάθε τάξη 25 μαθητών οι μαθητές με αναπηρίες να μην ξεπερνούν τους δύο». (Χαρουπιάς, 2001, σ. 109).

Η επιλεκτική ενσωμάτωση αναφέρεται σε μερική τοποθέτηση μαθητών με αναπηρίες στις τάξεις γενικής εκπαίδευσης. Στόχος της προσέγγισης αυτής είναι η προσαρμογή του σχολείου στις ανάγκες του παιδιού κατά τρόπο που να μη διαταράσσει τη λειτουργία της τάξης. «Αντί να τροποποιείται το πρόγραμμα της τάξης σύμφωνα με τις ανάγκες των μαθητών με αναπηρίες επιλέγονται τα μαθήματα, οι ενότητες ή ακόμα και οι επιμέρους διδακτικές ώρες από τις οποίες θα μπορούσε να επωφεληθεί ο μαθητής με αναπηρίες». (Χαρουπιάς, 2001, σ. 109).

Ένας άλλος όρος που συχνά συναντάται σε σχετική βιβλιογραφία για την ειδική εκπαίδευση είναι ο όρος *inclusion education*. Στην ελληνική γλώσσα η ακριβής μετάφραση είναι «*συμπεριληπτική εκπαίδευση*» ή «*εκπαίδευση του μη αποκλεισμού*». Η συμπεριληπτική εκπαίδευση ως έννοια διευρύνει τον όρο «ένταξη» και προχωρά παραπέρα θέτοντας ως στόχο «την αμφισβήτηση των φραγμών που θέτουν οι διακρίσεις και ο αποκλεισμός για τα άτομα με αναπηρίες και αγωνίζεται για μία κοινωνία ουσιαστικής ενσωμάτωσης». (Ζώνιου-Σιδέρη, 2000, σ. 59). Απαιτείται επίσης η επανεξέταση των αξιών και των στόχων του υπάρχοντος εκπαιδευτικού συστήματος και προτείνεται μια ριζοσπαστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που να περιλαμβάνει το σχεδιασμό των νέων αναλυτικών προγραμμάτων και την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στις νέες συνθήκες και ανάγκες της εκπαίδευσης γενικά. Η συμπεριληπτική εκπαίδευση ασχολείται με την ευημερία όλων των μαθητών θεωρώντας, πως κανένας μαθητής δεν

πρέπει να περιθωριοποιείται από το εκπαιδευτικό σύστημα. Σχετικά με τους μαθητές με αναπηρίες θεωρεί πως πρέπει να επανεξεταστεί η κατηγοριοποίηση τους ως «άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες» μιας και αυτή η κατηγοριοποίηση καθορίζεται πολλές φορές από μία εσφαλμένη επίσημη διάγνωση. Έτσι αντικαθιστούν τον όρο «ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες» με τον όρο «φραγμοί στη μάθηση». (Ζώνιου-Σιδέρη, 2000, σ. 61). Το θέμα της διαφορετικότητας είναι πολύ σημαντικό για την συμπεριληπτική εκπαίδευση και προσπαθεί να το αντιμετωπίσει με δίκαιο τρόπο στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Στα τέλη της δεκαετίας του '70 και στις αρχές της δεκαετίας του '80 υπήρξε μια έντονη κριτική για τα μοντέλα της ειδικής εκπαίδευσης, γεγονός που οδήγησε την εκπαιδευτική κοινότητα σε προτάσεις αναθεώρησης αυτών των μοντέλων. Αντιπροτάθηκε ένα εκπαιδευτικό μοντέλο, που να είναι περισσότερο αποτελεσματικό και παράλληλα μη διαχωριστικό απέναντι στα άτομα με αναπηρίες, το «σχολείο για όλους». Κύρια χαρακτηριστικά αυτού του μοντέλου είναι (Χαρουπιάς, 2001, σ. 112):

- «Η δυνατότητα της διαμορφωτικής αξιολόγησης με σκοπό τη βελτίωση του συστήματος, δηλαδή το σύστημα «μαθαίνει» από τα λάθη του και δεν τα επαναλαμβάνει.
- Προσιτούς σε κόστος και ευέλικτους τρόπους ενδοσχολικής επιμόρφωσης με τη χρήση μεθόδων και τεχνικών της ανοικτής και εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών.
- Εναλλακτικές προτάσεις εξατομικευμένης ή μικροομαδικής παρέμβασης με σκοπό την αποτελεσματική διασύνδεση του εθνικού αναλυτικού προγράμματος με τις ατομικές διαφορές σε επίπεδο γνωστικό, σωματικό και συναισθηματικό των τελικών χρηστών της προσέγγισης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ-ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, με βάση το νόμο Ν. 2817/2000, θεωρούνται τα άτομα που έχουν σημαντική δυσκολία μάθησης και προσαρμογής εξαιτίας των σωματικών, διανοητικών, ψυχολογικών, συναισθηματικών και κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων (Ιμβριώτη 1939, Σιπητάνου 1989, Ριβιέ 1989, Τσόνσον & Βέρνερ 1983, Στασινόπουλου 1990, Στασινός 1991, Καλαντζή-Αζίζι 1992, Τζουριάδου 1995, Σούλης 1997, Χρηστάκης 2000, 2001).

Στα άτομα αυτά περιλαμβάνονται όσοι έχουν:

- α) νοητική ανεπάρκεια ή ανωριμότητα,
- β) ιδιαίτερα σοβαρά προβλήματα όρασης (τυφλοί, αμβλύωπες) ή ακοής (κωφοί, βαρήκοοι),
- γ) σοβαρά νευρολογικά ή ορθοπεδικά ελαττώματα ή προβλήματα υγείας,
- δ) προβλήματα λόγου και ομιλίας,
- ε) ειδικές δυσκολίες στη μάθηση, όπως δυσλεξία, δυσαριθμησία, δυσαναγνωσία,
- στ) σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες και όσοι παρουσιάζουν αυτισμό και άλλες διαταραχές ανάπτυξης.

Στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες περιλαμβάνονται επίσης πρόσωπα νηπιακής, παιδικής και εφηβικής ηλικίας που δεν ανήκουν σε μία από τις προηγούμενες περιπτώσεις, αλλά έχουν ανάγκη από ειδική εκπαιδευτική , προσέγγιση και φροντίδα για ορισμένη περίοδο ή για ολόκληρη την περίοδο της σχολικής ζωής τους. (Δροσινού, 2001).

Τα κέντρα Διάγνωσης, Αξιολόγησης , και Υποστήριξης (Κ. Δ. Α. Υ) , είναι υπεύθυνα για τη διάγνωση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών , καθώς τα οποία καλύπτουν τις εξής αρμοδιότητες:

α) Την έρευνα και τη διάγνωση του είδους και του βαθμού των δυσκολιών των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ηλικίας έως 22 ετών,

β) την εισήγηση για την τοποθέτηση του παιδιού στην κατάλληλη σχολική μονάδα και την παράλληλη αξιολόγηση της εκπαιδευτικής του πορείας σε συνεργασία με όλους όσους εμπλέκονται σε αυτήν όπως , (σχολικός σύμβουλος ειδικής αγωγής, διευθυντές σχολικών μονάδων κ.α.),

γ) Την εισήγηση για την κατάρτιση εξατομικευμένων ή ομαδικών προγραμμάτων (δημιουργική απασχόληση, διδακτική υποστήριξη),

δ) Την παροχή συμβουλευτικής υποστήριξης και ενημέρωσης σε όσους συμμετέχουν άμεσα ή έμμεσα στην εκπαιδευτική διαδικασία (διδασκτικό προσωπικό, γονείς, μαθητές),

ε) Τον καθορισμό του ειδικού εξοπλισμού που χρειάζεται το παιδί στο σπίτι ή στο σχολείο καθώς και την κατάρτιση προτάσεων για την καλύτερη πρόσβαση και παραμονή στους χώρους εκπαίδευσης,

στ) Την εισήγηση για την αντικατάσταση των γραπτών δοκιμασιών των μαθητών των Σ.Μ.Ε.Α με άλλης μορφής δοκιμασίες στις εξετάσεις της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης,

ζ) Την εισήγηση για την κατάρτιση και εφαρμογή προγραμμάτων πρόωμης εκπαιδευτικής παρέμβασης, για όλες τις περιπτώσεις των διαγνωσμένων ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών. (Δροσινού, 2001)

Η ειδική εκπαίδευση παρέχεται στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα πλαίσια της πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, τα οποία μπορεί να φοιτούν σε

- Ειδικά σχολεία (όλων των βαθμίδων):

α) ημερήσια ειδικά σχολεία με στέγαση σε ανεξάρτητο διδακτήριο, π.χ. σχολείο τυφλών και μερικώς βλεπόντων, σχολείο κωφών και βαρήκοων κ.α.

β) ειδικά σχολεία με οικοτροφείο. Στα σχολεία αυτά τα παιδιά ζουν και εκπαιδεύονται στον ίδιο χώρο. π.χ. ΚΕΑΤ, ΗΛΙΟΣ.

γ) σε μη εκπαιδευτικούς χώρους. Η παροχή ειδικής αγωγής στο παιδί στο σπίτι ή σε νοσηλευτικούς χώρους από ειδικό προσωπικό, εφόσον το παιδί δεν μπορεί να βρίσκεται στο εκπαιδευτικό του πλαίσιο (τις περισσότερες φορές για λόγους υγείας).

- Ειδικές τάξεις / «τμήματα ένταξης» που λειτουργούν σε κανονικά σχολεία:

α) με παρακολούθηση της κανονικής τάξης την περισσότερη μέρα. Σ' αυτή την περίπτωση το παιδί παρακολουθεί σε ειδική τάξη τα μαθήματα στα οποία αντιμετωπίζει

περισσότερες μαθησιακές δυσκολίες, ενώ ενσωματώνεται στην κανονική τάξη για τα υπόλοιπα μαθήματα.

β)με παρακολούθηση της ειδικής τάξης την περισσότερη μέρα. Σ' αυτή την περίπτωση το παιδί παρακολουθεί μόνο την ειδική τάξη, αλλά ενσωματώνεται στις άλλες δραστηριότητες του σχολείου, στις γιορτές, στα διαλείμματα, στη γυμναστική κ.α.

Για το λόγο αυτό τις περισσότερες φορές συναντάμε είτε τη λειτουργία ειδικών τάξεων μέσα στο κανονικό σχολείο, είτε την ύπαρξη ειδικού σχολείου μέσα σ' αυτό. Με αυτόν τον τρόπο , δίδεται η ευκαιρία στα παιδιά του συνηθισμένου σχολείου να μπαίνουν στη τάξη ή να παρακολουθούν δραστηριότητες του ειδικού σχολείου, το λεγόμενο μοντέλο της «αντίστροφης ενσωμάτωσης». (Πολυχρονοπούλου, (Σ), Ειδική αγωγή, (3/1/2003).

- Μονάδες τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης ειδικής αγωγής

α) Τα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (Τ.Ε.Ε) Α' βαθμίδας περιλαμβάνουν πρόγραμμα για την ολοκλήρωση της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης καθώς και του Α κύκλου σπουδών του άρθρου 2 του νόμου Ν. 2640/1998 (ΦΕΚ 206 Α') για την παροχή εξειδικευμένης τεχνικής και επαγγελματικής γνώσης. Σε αυτά εγγράφονται απόφοιτοι του δημοτικού σχολείου και η φοίτηση διαρκεί πέντε τουλάχιστον σχολικά έτη (από 14 έως 19 ετών).

β) Τα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (Τ.Ε.Ε) Β' βαθμίδας περιλαμβάνουν τους Α' και Β' κύκλους σπουδών του άρθρου 2 του νόμου Ν. 2640/1998. Σε αυτά εγγράφονται απόφοιτοι γυμνασίου και η φοίτηση διαρκεί δύο τουλάχιστον σχολικά έτη σε κάθε κύκλο σπουδών. Στο Β' κύκλο σπουδών μπορούν να εγγράφονται και απόφοιτοι του Τ.Ε.Ε Α' βαθμίδας της προηγούμενης περίπτωσης (από 19 έως και 22 ετών).

γ) Η δημιουργία τμημάτων ένταξης των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα κοινά Τ.Ε.Ε αποτελεί σύμφωνα με τη Δροσινού στόχο πρώτης προτεραιότητας που καλείται να υλοποιηθεί στα πλαίσια του νόμου (Ν. 2817/2000).

Για παράδειγμα τα παιδιά που δεν φέρουν διάγνωση νοητικής καθυστέρησης μπορούν να εισαχθούν στα Τ.Ε.Ε που ήδη λειτουργούν με εξατομικευμένα υποστηρικτικά προγράμματα τα οποία θα διευκολύνουν την ένταξη τους στα προγράμματα των Τ.Ε.Ε.

δ) Τα Εργαστήρια Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ε.Ε.Ε.Ε.Κ) λειτουργούν μέχρι σήμερα κάτω από την αιγίδα του Υπουργείου Υγείας ή συλλόγων γονέων ή άλλων ιδιωτικών φορέων. Με την υλοποίηση του νόμου Ν. 2817/2000 θα αναπτύσσουν πολλαπλά προγράμματα και θα επικεντρώνονται σε διάφορους τύπους εργαστηρίων (αγγειοπλαστικής, ανθοκηπουρικής κ.α.). Επίσης θα ασχολούνται και με άλλες δραστηριότητες (κατασκηνώσεις, εκπαιδευτικές και ψυχαγωγικές εκδρομές, εκθέσεις έργων χειροτεχνίας κ.α.). (Δροσινού, 2001)

Σε αυτό το σημείο καλό θα ήταν να αναφέρουμε τα τέσσερα είδη διδακτικών μοντέλων για τη διδασκαλία παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, τα οποία ενσωματώνονται στην κανονική τάξη:

α) Χωρίς την παροχή ειδικής βοήθειας. Αφορά στην τοποθέτηση ενός μικρού αριθμού παιδιών με ειδικές ανάγκες στην τάξη, με κριτήριο το είδος των μαθησιακών τους δυσκολιών. Παράλληλα ευαισθητοποιείται και επιμορφώνεται ο παιδαγωγός έτσι ώστε να μπορεί να αντεπεξέλθει στις αυξημένες του υποχρεώσεις.

β) Με συνδιδασκαλία. Αφορά στη συνεργασία του εκπαιδευτικού με τον ειδικό εκπαιδευτικό και στοχεύει στην αποφυγή της περιθωριοποίησης και ετικετοποίησης του

παιδιού με ειδικές ανάγκες. Οι δυο εκπαιδευτικοί αποφασίζουν από κοινού για το πρόγραμμα.

γ) Με την παροχή βοήθειας από περιπατητικό εκπαιδευτικό. Αφορά στην περιοδική επίσκεψη ειδικού (κοινωνικού λειτουργού, ψυχολόγου, λογοθεραπευτή κτλ.) ο οποίος «εκπαιδεύει» το δάσκαλο της τάξης και τον « επανδρώνει » με το εξειδικευμένο - απαραίτητο υλικό και «βοηθά» στην αντιμετώπιση των δυσκολιών του παιδιού.

δ) Με την παροχή βοήθειας από διεπιστημονική ομάδα. Αφορά στην περιοδική επίσκεψη υποστηρικτικής ομάδας (κοινωνικός λειτουργός, ψυχολόγος, σχολικός σύμβουλος ειδικής αγωγής / γενικής εκπαίδευσης κτλ). Η ομάδα δρα μετά από πρόσκληση του εκπαιδευτικού και συμβουλεύει το δάσκαλο, το παιδί καθώς και τους γονείς του.

Πρωταρχικοί στόχοι της δράσης αυτής είναι:

1. Η κατανόηση της φύσης του προβλήματος,
2. Η αποδοχή του παιδιού με ειδικές ανάγκες,
3. Η αποφυγή παραπομπής του παιδιού σε ειδική τάξη. (Πολυχρονοπούλου,(Σ), Ειδική αγωγή, (3/1/2003).

4.1 Ποια τα εμπόδια και οι ανισότητες της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρίες στην Ελλάδα

Στη χώρα μας δεν υπάρχουν επαρκή στατιστικά στοιχεία που να δίνουν την εικόνα του σχολικού πληθυσμού για τα άτομα με αναπηρίες. Υπολογίζεται «με βάση διεθνή στατιστικά στοιχεία ότι το 12-15% του συνολικού πληθυσμού των μαθητών της

πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι άτομα με αναπηρίες» (Εκθεση για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα, 1994.) Σχετικά με την εξέλιξη του αριθμού των εκπαιδευτικών μονάδων και των μαθητών με αναπηρίες υπολογίζεται ότι «ο αριθμός των μαθητών που φοιτούν σε ιδρύματα ειδικής αγωγής αντιστοιχεί στο 0,73% του συνολικού μαθητικού πληθυσμού της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (γενικής και τεχνικής) . Το ποσοστό αυτό εξακολουθεί να παραμένει μικρό, αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι, σύμφωνα με διεθνείς στατιστικές, το ποσοστό του συνολικού αντίστοιχου πληθυσμού που έχει κάποια σωματική αναπηρία ή κάποια νοητική ή ψυχολογική διαταραχή, που δεν του επιτρέπει να παρακολουθήσει τα μαθήματα του κανονικού σχολείου είναι μεγαλύτερο». (Κασσωτάκης, 1996.)

• Τα εμπόδια που συναντούν τα άτομα με αναπηρίες σε ζητήματα εκπαίδευσης είναι καθημερινά και σχετίζονται με παραλείψεις σε επίπεδο θεσμικό, καθώς και σε επίπεδο απλής πρόσβασης στους χώρους εκπαίδευσης. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα το αίτημα για ισότητα των ευκαιριών στην εκπαίδευση να καταπατάται, τα άτομα με αναπηρίες να στερούνται το δικαίωμα της εκπαίδευσης και να υπάρχει κοινωνικός αποκλεισμός.

• << Κοινωνικός αποκλεισμός >> Το 1989 το συμβούλιο των υπουργών κοινοτικών υποθέσεων όρισε ως «κοινωνικό αποκλεισμό» την αποστέρηση κάποιων δικαιωμάτων της κοινωνικής ζωής (στέγαση, εκπαίδευση, απασχόληση) που βιώνουν ορισμένες ομάδες και άτομα. Αποτέλεσμα αυτής της συσσώρευσης των αποστερήσεων είναι ότι οι διάφορες κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού έχουν μείνει εκτός ή στο περιθώριο μιας γενικότερης ευημερίας. Οι ομάδες δεν μπορούν να συμμετέχουν στον οικονομικό και κοινωνικό τρόπο ζωής που απολαμβάνουν οι πολλοί. Εμποδίζεται η συμμετοχή τους σε κοινωνικές ανταλλαγές και πρακτικές καθώς και σε κοινωνικά δικαιώματα, που χαρακτηρίζουν την κοινωνική ένταξη και που επομένως καθορίζουν και την ταυτότητα του ατόμου». (Καβουνίδα, 1996.)

Επίσης από το συμβούλιο των υπουργών των κοινοτικών υποθέσεων (1989) «αδιαίτητα σημαντική θεωρήθηκε η δυνατότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση, την απασχόληση». (Καβουνίδα, 1996.) Στα πλαίσια ανάπτυξης κοινοτικών

πρωτοβουλιών άρχισαν να λειτουργούν κάποια προγράμματα, που δεν στόχευαν ακριβώς στην καταπολέμηση του αποκλεισμού, αλλά προωθούσαν την ενσωμάτωση διαφόρων κοινωνικών ομάδων στην αγορά εργασίας. Τέτοια πρωτοβουλία ήταν το Horizon, η οποία στήριζε προγράμματα εκπαίδευσης, επαγγελματικής κατάρτισης για τα άτομα με αναπηρίες ή για μετανάστες και πρόσφυγες. Παράλληλα στόχευε και στην προσαρμογή των τόπων εκπαίδευσης, εργασίας και δημοσίων κτιρίων, ώστε να είναι προσβάσιμα στα άτομα με αναπηρίες.

Η ισότητα των ευκαιριών στην εκπαίδευση πρόβαλλε ως ένα δίκαιο αίτημα των σύγχρονων κοινωνιών. «Ως ισότητα στην εκπαίδευση, από τη μια πλευρά νοείται η ύπαρξη κάποιων βασικών προϋποθέσεων, όπως το δικαίωμα του παιδιού για σχολική φοίτηση, η παροχή της ίδιας μαθησιακής προσφοράς, η εξασφάλιση κοινών αναλυτικών προγραμμάτων και η κοινή υλικοτεχνική υποδομή στα σχολεία. Από την άλλη σημαίνει την ισότιμη κατανομή των εκπαιδευτικών τίτλων (πτυχίων και τίτλων σπουδών) σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και τις κοινωνικές ομάδες». (Πυργιωτάκης, 1996.). Έτσι λοιπόν, το κάθε κράτος έχει ως υποχρέωση τη λειτουργία ενός αξιοκρατικού εκπαιδευτικού συστήματος, του οποίου οι στόχοι θα σχετίζονται με την σχολική φοίτηση των μαθητών σε μια ισότιμη βάση. «Στη χώρα μας η εκπαίδευση των μαθητών με αναπηρίες παρουσιάζει αρκετές ελλείψεις, οι οποίες αναστέλλουν και καθυστερούν την ένταξη τους στο περιβάλλον και τις δομές του συστήματος γενικής εκπαίδευσης». (Εκθεση για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα, 1994.). Οι ελλείψεις αυτές σχετίζονται με την ανεπαρκή υλικοτεχνική υποδομή τόσο των σχολικών μονάδων όσο και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων εν γένει. Δεν διαθέτουν ούτε τον κατάλληλο εξοπλισμό για τη φυσική πρόσβαση των ανάπηρων ατόμων στον εκπαιδευτικό χώρο αλλά ούτε και την κατάλληλη υποδομή για τη πρόσβαση στην πληροφόρηση.

Σε ότι αφορά το εκπαιδευτικό προσωπικό «η κατάρτιση της πλειοψηφίας αυτού είναι ελλιπής». (Εκθεση για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα. 1994). Οι εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε σχολικούς χώρους με άτομα με αναπηρίες έχουν μια στοιχειώδη κατάρτιση σε θέματα ειδικής εκπαίδευσης και αγωγής, που όμως δεν είναι αρκετή για την εκπλήρωση των στόχων αυτής. Γεγονός που μπορεί να φανεί από το ότι με το νόμο (Ν. 1566/85) «δεν προβλεπόταν μετεκπαίδευση-επιμόρφωση σε θέματα ειδικής αγωγής για τους καθηγητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς δεν υπήρχε

θεσμοθετημένη η δυνατότητα μεταπτυχιακών σπουδών σε πανεπιστήμια σχετικά με την ειδική αγωγή». (Ζώνιου-Σιδέρη, 2000)

Παράλληλα «ελλιπή ή και ανύπαρκτα ήταν τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών για τα άτομα με αναπηρίες» (Εκθεση για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα, 1994.) Τα αναλυτικά προγράμματα έως τώρα καταρτίζονταν με βασικό κριτήριο την ηλικία και όχι τις διαφορετικές ανάγκες του κάθε ατόμου.

Οι αρχές που θα πρέπει να διέπουν τα αναλυτικά προγράμματα της ειδικής εκπαίδευσης και αγωγής είναι:

α) η δυνατότητα για να ακολουθηθεί εναλλακτική πορεία ως προς τη διδακτέα ύλη από τον εκπαιδευτικό,

β) η συνάφεια αναλυτικών προγραμμάτων με την καθημερινή ζωή και τα δεδομένα αυτής,

γ) η ισορροπία ως προς το χρόνο και το περιεχόμενο της διδακτέας ύλης, χωρίς να γίνεται διαχωρισμός μαθημάτων σε βασικά και δευτερεύοντα,

δ) η διαφοροποίηση του παιδαγωγικού υλικού και των μεθόδων,

ε) Η αποτελεσματικότητα στο σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων». (Ζώνιου - Σιδέρη, Α., 23/10/2003, Η εξέλιξη της ειδικής εκπαίδευσης από το ειδικό στο γενικό σχολείο)

«Σύμφωνα με τον Ο.Ο.Σ.Α. το βασικότερο χαρακτηριστικό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος είναι ο συγκεντρωτισμός σε συνδυασμό με το νομικισμό. Το χαρακτηριστικό αυτό είναι εμφανές τόσο από την οργάνωση και διοίκηση του συστήματος, όσο και από το περιεχόμενο των σπουδών». (Ζώνιου-Σιδέρη, 2000.) Ο συγκεντρωτισμός παρατηρείται και στο χώρο της ειδικής αγωγής και αυτό φαίνεται μέσα από την αποσπασματική και ελλιπή νομοθετική ρύθμιση της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης. Οι νόμοι 1143/81 και 1566/85 δέχθηκαν πολλές επικρίσεις γιατί κατάφεραν το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα από την

ένταξη και «ενίσχυσαν το διαχωρισμό ανάμεσα σε φυσιολογικά και μη φυσιολογικά παιδιά, κατατάσσοντας τους μαθητές σε κατηγορίες προβληματικών ατόμων και οδηγώντας στην περιθωριοποίηση». (Στασινός)

Επίσης υπήρχε μια επικάλυψη αρμοδιοτήτων ανάμεσα στο υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας και στο υπουργείο Παιδείας, φορείς που ασχολούνταν με τη ειδική αγωγή. Με το νόμο Ν. 1566/85 γίνεται «η αποκλειστική μεταβίβαση στο υπουργείο Παιδείας όλων των αρμοδιοτήτων που αφορούσαν στα ζητήματα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και θέματα αποκατάστασης ατόμων με αναπηρίες». (Ζώνισυ-Σιδέρη, 2000) . Το υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας διατήρησε τον ιατροδιαγνωστικό-συμβουλευτικό ρόλο του. Τέλος, με το νόμο Ν. 2817/2000 «προβλέπεται η ίδρυση τμήματος ειδικής αγωγής με υπεύθυνο φορέα το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο για την επιστημονική έρευνα, επιμόρφωση του προσωπικού, κατάρτιση αναλυτικών προγραμμάτων». (Οδηγός του πολίτη με ειδικές ανάγκες, 2000.)

Από την άλλη , η πολιτική της ένταξης στην Ελλάδα δεν μπόρεσε να επιτελέσει τους στόχους της επαρκώς, μιας και «το έδαφος στην εκπαίδευση δεν ήταν κατάλληλα προετοιμασμένο για μια τέτοια αλλαγή -ούτε άλλωστε τα κοινωνικά δεδομένα επέτρεπαν μια τέτοια κατεύθυνση». (Ζώνιου-Σιδέρη, 2000.) Ουσιαστικά, η πολιτική της ένταξης στην εκπαίδευση προωθείται με το νόμο Ν. 2817/2000, ο οποίος περιορίζει το ειδικό σχολείο για περιπτώσεις ατόμων με σοβαρή αναπηρία και θεσμοθετεί τη δημιουργία εξατομικευμένων προγραμμάτων βοήθειας και υπηρεσιών για κάθε παιδί με αναπηρίες.

Τέλος, στον τομέα της επαγγελματικής εκπαίδευσης στατιστικά στοιχεία για το σύνολο των μαθητών με αναπηρίες που φοιτούν σε σχολές επαγγελματικής κατάρτισης «δεν υπάρχουν παρά μόνο ενδείξεις ότι το ποσοστό είναι μικρό παρά το γεγονός ότι παρουσίασε σημαντική αύξηση τα τελευταία χρόνια. Ας σημειωθεί ότι τα άτομα με αναπηρίες που φοιτούν σε σχολές του ΟΑΕΔ (500-700 άτομα κάθε χρόνο) αντιπροσωπεύει το 1/4

του αριθμού όσων εγγράφονται ως άνεργοι στα μητρώα του ΟΑΕΔ». (Κασσωτάκης, 1996). Επίσης, η επαγγελματική κατάρτιση των ατόμων με αναπηρίες μένει εκτός του γενικού συστήματος κατάρτισης, στοιχείο αντιφατικό προς την πολιτική της ένταξης που προωθείται τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην κοινωνική ζωή των ατόμων με αναπηρίες. Έτσι λοιπόν η θέσπιση ενός σύγχρονου συστήματος επαγγελματικής κατάρτισης για τα

άτομα με αναπηρίες αποτελεί βασικό αίτημα τους, ώστε να μπορέσουν να ενταχθούν στην οικονομική και κοινωνική ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : Η ΤΥΦΛΩΣΗ ΩΣ ΦΥΣΙΚΟ ΕΜΠΟΔΙΟ

5.1 Ορισμός της Τύφλωσης

«Η τύφλωση οφείλεται σε βλάβη της οπτικής οδού, που αποτελείται από τα δύο μάτια (δέκτες των οπτικών ερεθισμάτων), τα δύο οπτικά νεύρα (αγωγός του οπτικού ερεθίσματος) και από τους δύο λοβούς του ινιακού λοβού του εγκεφάλου (κέντρο συναρμολόγησης και επεξεργασίας των ερεθισμάτων). Η βλάβη που συμβαίνει στα μάτια μπορεί να αφορά τον κερατοειδή χιτώνα, το φακό, το σκληρό χιτώνα ή το χοριοαμφιβληστροειδή χιτώνα». (Εγκυκλοπαίδεια «Επιστήμη και ζωή»)

Καλό θα ήταν πριν ξεκινήσουμε την ανάλυση των αιτίων τύφλωσης αξίζει να διευκρινιστεί η διάκριση μεταξύ «τυφλών» και «μερικώς βλέπόντων» ατόμων:

► *Τυφλά* είναι τα άτομα, «τα οποία είναι ανίκανα να μετρήσουν δάκτυλα χεριού σε απόσταση τριών (3) μέτρων ή έχουν οπτική οξύτητα κάτω του 1\20 (10.05) της κλίμακας Snellen όταν η φυσιολογική όραση είναι 20/20 (0.0)

► *Μερικώς βλέποντες*, είναι τα άτομα τα οποία:

είναι ανίκανα να μετρήσουν δάκτυλα χεριού σε μια απόσταση έξι (6) μέτρων ή έχουν οπτική οξύτητα κάτω των 6\60 (0.1) της κλίμακας Snellen και

είναι ανίκανα να μετρήσουν δάκτυλα χεριού σε μια απόσταση μεγαλύτερη των έξι (6) μέτρων ή έχουν οπτική οξύτητα κάτω από το 18\60 (0.3) το μέγιστο έως 6\60 (0.1) το ελάχιστο της κλίμακας Snellen . (Χατζηχαραλάμπους, 2000).

5.2 Αίτια της Τύφλωσης

Η τύφλωση μπορεί να προληφθεί και μάλιστα - σύμφωνα με ιατρικά αποτελέσματα κατά ένα μεγάλο ποσοστό. Επομένως η ενημέρωση είναι πολύ σημαντική και συμβάλλει δυναμικά στην πρόληψη της τύφλωσης. Έτσι στις περισσότερες χώρες του κόσμου σήμερα

προωθούνται τέτοια προγράμματα (μέσω των ειδικών επιστημόνων), με σκοπό να μειωθούν τα ποσοστά εξάπλωσης αυτού του ιατροκοινωνικού προβλήματος.

Τα αίτια της τύφλωσης διακρίνονται αρχικά σε δυο (2) κατηγορίες:

κληρονομικά, (π.χ. διάφορα οικογενειακά, εκφυλιστικά φαινόμενα, όπως είναι η έλλειψη χρωστικής ουσίας στο χοριοειδή, στον αμφιβληστροειδή κ.λπ.)

επίκτητα (π.χ. μολυσματικές ασθένειες από τις οποίες έχει προσβληθεί η μητέρα κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης,

Τραυματισμοί του κρανίου του εμβρύου κατά τη γέννηση,

Μολυσματικές ασθένειες ιδιαίτερα κατά την παιδική ηλικία, αφοροδίσια νοσήματα,

Η παρουσία κακοηθών αλλαγών (όγκων, ινοπλασμάτων) στον ιστό τμημάτων του οπτικού οργάνου, το γλαύκωμα, εγκεφαλική παράλυση.

Σοβαροί τραυματισμοί και δηλητηριάσεις, κ.λπ.) (Κυπριωτάκης, 1985)

Τα επίκτητα αίτια τύφλωσης έχουν άμεση σχέση με το βιοτικό και υγειονομικό επίπεδο των χωρών. Έτσι η τύφλωση δεν προέρχεται από τα ίδια αίτια σε υποανάπτυκτες και αναπτυγμένες χώρες.

Επίκτητα αίτια τύφλωσης σε υποανάπτυκτες χώρες:

α) *Το τράχωμα* είναι μια μόλυνση του ματιού που εμφανίζεται κυρίως στις αγροτικές περιοχές των υποανάπτυκτων χωρών και προκαλεί πλήρη τύφλωση ή σοβαρές βλάβες στην όραση. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η πάθηση χρειάζεται προσοχή στην υγιεινή του ματιού, σωστή φαρμακευτική περίθαλψη και χειρουργικές επεμβάσεις, πράγματα δύσκολά για τις υποανάπτυκτες χώρες.

β) «*Τυφλότητα λόγω υποσιτισμού* που προκαλεί συνήθως ξηροφθαλμία και κερατίτιδα. Οφείλεται στην κακή διατροφή και κυρίως στην έλλειψη της βιταμίνης Α από τις τροφές. Η βιταμίνη Α είναι απαραίτητη για την λειτουργία της όρασης, βοηθά στο ανοσοποιητικό σύστημα και υποστηρίζει την ανάπτυξη των φωτοευαίσθητων κυττάρων του αμφιβληστροειδή που είναι υπεύθυνα για την πρόσληψη του φωτός. Η νόσος κυρίως προσβάλλει τα μικρά παιδιά από 6 μήνες ως 3 ετών με βλάβες σοβαρές στην όραση (στον φακό) κατά την ηλικία 4-6 ετών. Η πρόληψη της νόσου στηρίζεται στην χορήγηση βιταμίνης Α». (Χατζηχαράλαμπος, 2000, σ. 10)

γ) *Ογκοκέρκωση (Onchocerciasis)* «Είναι μια παρασιτική νόσος που οδηγεί στην τύφλωση εξαιτίας ενός παρασίτου που μεταφέρεται από άνθρωπο σε άνθρωπο με το τσίμπημα μιας μύγας, προσβάλλει 20-30 εκατομμύρια άτομα και ευθύνεται για την τύφλωση αρκετών εκατοντάδων χιλιάδων από αυτούς. Η αντιμετώπιση αυτής της νόσου συνδέεται με την υγιεινή του νερού, την αντιμετώπιση του εντόμου μεταφορέα, αλλά και την υγιεινή του ανθρώπου ξενιστή (τσιμπήματα στο δέρμα) (WHO: 1984, σ. 57-59)». (Χατζηχαράλαμπος, 2000, σ. 10)

Επίκτητα αίτια τύφλωσης στις αναπτυγμένες χώρες:

α) *Καταρράκτης* «πρόκειται για θόλωμα ή αδιαφάνεια του φακού του οφθαλμού και οφείλεται σε αλλοιώσεις της πρωτεΐνης του φακού που έχει ως συνέπεια την αύξηση του πάχους του. Οι δυσκολίες που προκαλεί στην όραση είναι συνάρτηση της θέσης του (κεντρικά ή περιφερειακά) αλλά και της ωρίμανσης του. Η έκθεση του ατόμου σε δυνατό φως προκαλεί μεγαλύτερα προβλήματα όρασης (κατά συνθήκη χαμηλή όραση). Εμφανίζεται κυρίως σε μεγάλες ηλικίες (60-70) εφόσον απαιτείται αρκετός χρόνος ωρίμανσης και είναι ένας από τους βασικότερους λόγους απώλειας όρασης σε αυτές (Kalina RE: 1997)». (Χατζηχαράλαμπος, 2000, σ. 10-11) Όταν ο καταρράκτης

εμφανίζεται σε παιδιά από τη στιγμή της γέννησής τους ακολουθεί τύφλωση με ταχεία εξέλιξη. Μπορεί να αντιμετωπιστεί με χειρουργική επέμβαση, αλλά ακόμα και μετά από αυτήν πολλοί ασθενείς συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν προβλήματα χαμηλής όρασης ή και τύφλωσης.

β) Το *γλαύκωμα* είναι μια νόσος με πολλές μορφές και αργή εξέλιξη και η αιτία της δημιουργίας της είναι η αργή αύξηση της πίεσης του υδατώδους υγρού μέσα στον οφθαλμό, εξαιτίας της

ανικανότητας του να διαφύγει από τους φυσιολογικούς αποχετευτικούς αγωγούς. Συναντάται συχνότερα σε μεγάλες ηλικίες και μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά. Η γρήγορη όμως εξέλιξή της δημιουργεί εμπόδια στην πρόληψη.

γ) *Τραυματισμοί των ματιών (οφθαλμών και κογχών)*

Οι τραυματισμοί των ματιών είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο τόσο στις *αναπτυγμένες* όσο και στις *υποανάπτυκτες* χώρες. Στα παιδιά τις περισσότερες φορές συμβαίνουν κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, ενώ στους ενήλικες εν ώρα εργασίας ή σε τροχαία ατυχήματα.

Ομάδες υψηλού κινδύνου

Μεγάλο ποσοστό σοβαρών οφθαλμολογικών βλαβών παρουσιάζουν συχνά τα παιδιά με προγενετικές και περιγενετικές δυσμενείς επιδράσεις.

1. Τα πολύ μικρά βρέφη (με βάρος γέννησης κάτω από 1.800).
2. Τα δίδυμα.
3. Τα νεογνά που τους χρειάστηκε οξυγόνο.
4. Τα πρόωρα.
5. Τα βρέφη με κάποιο σωματικό ή νοητικό πρόβλημα. (Ειδικά τα βρέφη με εγκεφαλική βλάβη εμφανίζουν σε μεγάλο ποσοστό 50% σοβαρές οφθαλμολογικές βλάβες). (Τριαντάφυλλου, 1984)

5.3 Δυσκολίες των ατόμων με αναπηρίες όρασης κατά την αναπτυξιακή διαδικασία

Τα άτομα με προβλήματα όρασης, εξασκούν περισσότερο την αίσθηση της ακοής και της όσφρησης. Δίνουν βάση στα ηχητικά ερεθίσματα (διάφορους θορύβους, όπως των αυτοκινήτων, το ηχόχρωμα και το ύφος της φωνής, ήχους που προέρχονται από το εργασιακό περιβάλλον κ.α.) και στα οσφρητικά ερεθίσματα (άγγιγμα αντικειμένων, προσώπων, υλικών, συσκευών κ.α.).

Η αντίληψη του χώρου (διαστάσεις, μορφές και οργάνωσή τους στο χώρο) βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την αντίληψη μέσω της όρασης. Τα άτομα που έχουν πλήρη τύφλωση από πολύ μικρή ηλικία παρουσιάζουν καθυστέρηση στην ικανότητα αντίληψης του χώρου, ενώ τα άτομα που έχουν χάσει την όραση σε ένα από τους δύο οφθαλμούς ή αυτή χάνεται σταδιακά και στους δύο, μπορούν να αποκτήσουν αντίληψη του χώρου και του βάθους, εφόσον έχουν κάποιες ανάλογες εμπειρίες από το παρελθόν, αλλά και με την προϋπόθεση ότι η ανάπτυξη του εγκεφάλου είναι τέτοια ώστε να μπορεί να επεξεργάζεται τα είδωλα που μεταβιβάζονται έτσι ώστε να υπάρχει πλήρης οπτική αντίληψη. (Χατζηχαραλάμπους, 2000)

Παρακάτω αναφέρονται οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με προβλήματα όρασης στις ηλικίες ανάπτυξης τους.

Βρεφική ηλικία (από γέννηση έως 2 ετών)

Η φάση αυτή έχει σχέση με συγκεκριμένες ικανότητες του βρέφους, όπως τα πρώτα βήματα, ο έλεγχος των σφιγκτήρων και ο τρόπος που το παιδί ακολουθεί την οπτική εντολή για να πιάσει το αντικείμενο. Σε αυτές τις ηλικίες το βρέφος κατακτά δύο πολύ σημαντικές γνώσεις. Την έννοια της μονιμότητας και την έννοια της ταυτότητας των αντικειμένων, οι οποίες αποτελούν τη βάση για την ανάπτυξη της αίσθησης της συνέχειας του εαυτού μέσα στο χώρο και στο χρόνο. Τα βρέφη που έχουν προβλήματα όρασης, αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην αντίληψη των αντικειμένων, των χρωμάτων, των

προσώπων με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν χαμηλότερη κινητική, συναισθηματική και νοητική ανάπτυξη. Κύριο χαρακτηριστικό τους, είναι η προσκόλληση που παρουσιάζουν προς τους γονείς ή κάποιο άλλο οικείο πρόσωπο. Τα άτομα με προβλήματα όρασης καταλήγουν να εξαρτώνται πλήρως εξαιτίας της αδυναμίας τους να αντιληφθούν το χώρο. Αυτό έχει ως άμεσο αποτέλεσμα το να προκαλείται ένα άγχος και μία αγωνία στα άτομα αυτά σχετικά με τον αποχωρισμό από τα πρόσωπα στα οποία έχουν προσκολληθεί.

Νηπιακή ηλικία (3-6 ετών)

«Το πρώτο βήμα στην πορεία για το σχηματισμό μιας σφαιρικής έννοιας του εαυτού πραγματοποιείται με την αντίληψη του *σωματικού εαυτού*. Η έννοια του σωματικού εαυτού εμπερικλείει ψυχολογικό περιεχόμενο με ευρύτερες προεκτάσεις, δεδομένου ότι από τη βρεφική ηλικία ακόμη η εντύπωση που σχηματίζει το άτομο για το σωματικό του εαυτό έχει πολύ μεγάλη ψυχολογική σημασία». (Λεοντάρη, 1998, σ. 105-106)

Ενώ τα παιδιά κατά τη διάρκεια της νηπιακής ηλικίας είναι ιδιαίτερα δραστήρια, τα παιδιά με προβλήματα όρασης δυσκολεύονται στο να είναι δημιουργικά, στο να συμμετέχουν σε δραστηριότητες, νιώθουν ανασφάλεια και φοβούνται. Οι γονείς που έχουν παιδιά με προβλήματα όρασης είναι συνήθως πολύ υπερπροστατευτικοί και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τα παιδιά τους να δυσκολεύονται να αποκοπούν από αυτούς και δε μπορούν να αναπτύξουν εύκολα μια επιβεβλημένη κοινωνικοποίηση.

Στη νηπιακή ηλικία το παιδί αρχίζει να εκπαιδεύεται πάνω στις διαδικασίες που αφορούν στην αυτοεξυπηρέτηση του και κατ' επέκταση την αυτονομία του. Τα άτομα με αναπηρία στην όραση συναντούν εμπόδια στις δεξιότητες αυτές (τροφή, βάδιση, κινητικότητα, ανάπτυξη λόγου κ.α.).

Σχολική ηλικία (6-12 ετών):

«Τα παιδιά με προβλήματα όρασης δεν αναπτύσσουν ιδιαίτερη ψυχοπαθολογία που να συνδέεται απαραίτητως με την κατάσταση υγείας τους. (Τσιάντης Ι: 1987). Υπάρχουν όμως μερικές εκδηλώσεις συμπεριφοράς που εντάσσονται σε ένα ψυχοπαθολογικό πλαίσιο και είναι γνωστές ως «τυφλισμοί», δηλαδή αυτόματες επαναληπτικές και ρυθμικές κινήσεις του κεφαλιού, του ενός άκρου, τοποθέτηση του δακτύλου στο μάτι κ.α. και θεωρούνται ως κινήσεις αυτοερεθισμού. (Κρουσταλάκης σ. 128)». (Χατζηχαραλάμπους, 2000, σ. 47)

Εφηβεία (12-20 ετών)

«Στην εφηβεία συντελούνται οι πιο δραστικές αλλαγές σε όλες τις διαστάσεις της ατομικής ανάπτυξης. Στο στάδιο αυτό παρατηρείται μια αναδιοργάνωση της προσωπικότητας, με αφετηρία την αλλαγή της σωματικής εικόνας και την αναζήτηση ταυτότητας, που σκοπό έχει την ένταξη του ατόμου στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο». (Λεοντάρη, 1998, σ. 113) Οι έφηβοι που έχουν προβλήματα όρασης νιώθουν ντροπή για αυτή τους την αναπηρία και προσπαθούν να την καλύψουν και να μην κάνουν εμφανείς τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Ιδιαίτερα σημαντικές, για τα άτομα που έχουν προβλήματα όρασης, είναι οι ομάδες κοινωνικοποίησης τους καθώς μέσα σε αυτές τα άτομα κοινωνικοποιούνται, αυτονομούνται και προσπαθούν να ξεπεράσουν τις δυσκολίες τους. (Χατζηχαραλάμπους, 2000, σ. 56-61)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΥΦΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τα τυφλά παιδιά αποτελούν μία από τις ομάδες παιδιών με εκπαιδευτικές ανάγκες. Συγκεκριμένα υπάρχουν δύο κατηγορίες παιδιών με προβλήματα όρασης α) παιδιά που έχουν πρόβλημα στην όραση, αλλά είναι σε θέση να διαβάζουν έντυπα με μεγαλύτερα γράμματα (μερικώς βλέποντα) και β) τα παιδιά που δε μπορούν να διαβάσουν καθόλου και χρησιμοποιούν το σύστημα Braille. Η ειδική εκπαίδευση στα άτομα με προβλήματα της όρασης παρέχεται είτε σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής είτε σε διαμορφωμένες τάξεις βλεπόντων. Σύμφωνα με το πρόγραμμα πρόληψης προβλημάτων όρασης και τυφλότητας «Ουράνιο Τόξο» η διαμόρφωση της ειδικής εκπαίδευσης για άτομα με προβλήματα της όρασης στις τρεις βαθμίδες έχει ως εξής :

A. Πρωτοβάθμια εκπαίδευση

α) Προνηπιακός σταθμός (τυφλών ή βλεπόντων)

β) Προσχολική αγωγή (ειδικό νηπιαγωγείο. Νηπιαγωγείο βλεπόντων)

γ) Δημοτική εκπαίδευση που μπορεί να παρέχεται σε :

1. Ειδικό Δημοτικό Σχολείο, με ή χωρίς οικοτροφείο, όπου παρέχεται εκπαίδευση από δασκάλους με μετεκπαίδευση στην ειδική αγωγή και υποστήριξη από εξειδικευμένο προσωπικό.
2. Ειδική τάξη σε σχολείο βλεπόντων, όπου παρακολουθούν τα παιδιά με ειδικές ανάγκες ορισμένα μόνο μαθήματα, ενώ στα περισσότερα μαθήματα συνεκπαιδεύονται με παιδιά της συνηθισμένης τάξης του δημοτικού σχολείου
3. Τάξη του συνηθισμένου σχολείου βλεπόντων, όπου εντάσσεται το παιδί με πρόβλημα όρασης και συνδιδάσκεται με τα παιδιά χωρίς πρόβλημα όρασης τα ίδια ακριβώς μαθήματα, με την κατάλληλη όμως υποστήριξη (εξειδικευμένος εκπαιδευτικός, ειδικά βοηθήματα)

Ο τύπος εκπαίδευσης που θα ακολουθήσει ένα παιδί με πρόβλημα όρασης είναι θέμα συναπόφασης παιδιού, γονέων, εκπαιδευτικού, ειδικών και Σχολικού Συμβούλου ειδικής αγωγής προς το όφελος του παιδιού.

Β. Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Τα παιδιά με προβλήματα όρασης φοιτούν σε γυμνάσια και λύκεια βλεπόντων.

Γ. Τριτοβάθμια εκπαίδευση

Για τη φοίτηση ατόμων με αναπηρίες της όρασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ισχύουν όσα έχουν αναφερθεί σε προηγούμενη παράγραφο σχετικά με την ένταξη απόφοιτων Λυκείου που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες .

Ο ειδικός εξοπλισμός που χρησιμοποιούν τα τυφλά ή μερικώς βλέποντα άτομα, μέσα στα πλαίσια της ειδικής αγωγής τους είναι:

1. **Βοηθήματα κινητικότητας και προσανατολισμού:** Το απλό λευκό μαστούνι (μονοκόμματο ή σπαστό), το μαστούνι με φως ειδικής έντασης που αναβοσβήνει και βοηθά τον τυφλό έτσι ώστε να τον αντιλαμβάνονται τα αυτοκίνητα το βράδυ και το μαστούνι με λέιζερ, το οποίο δίνει οπτικοακουστική ανατροφοδότηση, ώστε να καταλαβαίνει το άτομο με τα προβλήματα όρασης τα εμπόδια στο ύψος του κεφαλιού, της μέσης και του εδάφους. Σε ειδικά μαθήματα που γίνονται από εξειδικευμένο προσωπικό, ατομικά, τα παιδιά από μικρή ηλικία μαθαίνουν να χρησιμοποιούν τα βοηθήματα κινητικότητας και προσανατολισμού και να γίνονται αυτόνομα και ανεξάρτητα.
2. **Οπτικά βοηθήματα:** γυαλιά ειδικής συνταγής, μεγεθυντικοί φακοί χειρός ή σε γυαλιά, μικρά τηλεσκόπια χειρός ή προσαρμοσμένα σε γυαλιά.
3. **Βοηθήματα τόνωσης της οπτικής λειτουργίας:** αναλόγια βιβλίων, μαρκαδόροι, διαφάνεια εκτύπωσης, λάμπες, βιβλία μεγεθυμένων γραμμάτων, χαρτιά έντονων γραμμών,

σελιδοδείκτες, προστατευτικές ασπίδες για την ευαισθησία στο φως, εργαλεία μέτρησης.

4. **Βοηθήματα τόνωσης της οπτικής λειτουργίας:** πίνακας σχεδίασης ανάγλυφων γραμμάτων, πίνακας κυβάριθμων, άβακας Κράνμερ, χαρτί ανάγλυφων γραμμών, υποστηρίγματα και οδηγοί γραφής.

5. Το **σύστημα ανάγνωσης και γραφής BRAILLE**, που ανήκει στα παραπάνω βοηθήματα και στο οποίο τα γράμματα αντικαθίστανται από ανάγλυφες κουκίδες. Στο σύστημα Braille γράφουμε με τις ειδικές γραφομηχανές, οι οποίες είναι κατάλληλες να παράγουν ανάγλυφες κουκίδες. Με τη βοήθεια αυτής της γραφομηχανής, ειδικά εκπαιδευμένοι χειριστές μπορούν να γράψουν 40 ως 60 λέξεις το λεπτό». (Σύντομες πληροφορίες για την εκπαίδευση των τυφλών στο KEAT και το σύστημα Braille, 2000, σ. 6) (Παράρτημα Νο III)

6. **Βοηθήματα τόνωσης της ακουστικής λειτουργίας:** κασετόφωνα, ομιλούντα βιβλία, εξαρτήματα που διαφοροποιούν την ταχύτητα, ακουστικά όργανα γυμναστικής.

Ηλεκτρονικά βοηθήματα: ομιλούσες υπολογιστικές μηχανές, σύστημα μεγέθυνσης με τηλεόραση κλειστού κυκλώματος, ηλεκτρονικοί υπολογιστές, συνθέτης φωνής, μεγεθυντικές οθόνες, οθόνες με εφήμερο Braille, εκτυπωτές Braille.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 : ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΥΦΛΩΝ (Κ.Ε.Α.Τ.)

7.1 Ιστορική αναδρομή του Κ.Ε.Α.Τ.

Το 1906 ιδρύθηκε στην Αθήνα ο Οίκος Τυφλών, σε συνεργασία με την Αρχιεπισκοπή Αθηνών και τους φίλους του συλλόγου τυφλών, με σκοπό να προστατέψει και να εκπαιδεύσει τα τυφλά άτομα στην Ελλάδα. «Η σύλληψη της ιδέας για την ίδρυση του Οίκου Τυφλών ανήκει στον πρόεδρο του συλλόγου των ωφέλιμων βιβλίων Δ. Βικέλα και τον ποιητή Γ. Δροσίνη». (Ενημερωτικό φυλλάδιο για το Κ.Ε.Α.Τ., 2002, σ. 1) Με βασιλικό διάταγμα το 1907 εγκρίθηκε επίσημα η ίδρυση του Οίκου Τυφλών, ως φιλανθρωπικού σωματείου και λειτούργησε αρχικά μόνο νηπιαγωγείο τυφλών παιδιών σε κτίριο επί της οδού Λασκαρίδου. Το 1912 κτίστηκε, ύστερα από δωρεά του Ν. Άμπετ το «Αμπέτειον Μέλαθρον», όπου στεγαζόταν η διεύθυνση, τα οικοτροφεία και τα εργαστήρια του Οίκου Τυφλών. Τη δεκαετία του 1920 έγινε η δωρεά του Νικοπούλειου οικήματος όπου χρησιμοποιήθηκε ως οικοτροφείο αρρένων και επαγγελματική σχολή και αργότερα και ως οικοτροφείο θηλέων. Το 1924 λειτουργούν στον Οίκο Τυφλών 4 τάξεις του δημοτικού με διετές νηπιαγωγείο.

Τις δεκαετίες του 1940 και του 1950 στον Οίκο Τυφλών ιδρύονται τμήματα για την εκπαίδευση τυφλών, που πάσχουν και από άλλες αναπηρίες, όπως της κώφωσης και της νοητικής υστέρησης. Το 1979 ο οίκος Τυφλών έγινε κρατικός και μετονομάστηκε σε Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (Κ.Ε.Α.Τ.). Με το προεδρικό διάταγμα 265/17-4-1979 ο Οίκος Τυφλών κρατικοποιείται και «συνίσταται σε Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου υπό την επωνυμία Κέντρο Αποκατάστασης και Εκπαίδευσης Τυφλών (Κ.Ε.Α.Τ.)». (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 1979)

7.2 Λειτουργία του Κ.Ε.Α.Τ.

Σκοπός λειτουργίας του Κ.Ε.Α.Τ.

Ο σκοπός του Κ.Ε.Α.Τ. όπως περιγράφεται μέσα από το προεδρικό διάταγμα 265/1979 είναι:

Η εκπαίδευση των τυφλών ατόμων και η ομαλή ένταξή τους στην κοινωνία ως μέλη αυτόνομα και παραγωγικά.

Η αξιοποίηση των δυνατοτήτων των ατόμων με προβλήματα όρασης μέσω της χρήσης ειδικών μέσων και οργάνων και ειδικών προγραμμάτων εκπαίδευσης.

Η έρευνα σχετικά με τη βελτίωση των μεθόδων αποκατάστασης και επιστημονικής αντιμετώπισης των οικογενειακών και κοινωνικών επιπτώσεων της τύφλωσης.

Η ενημέρωση της κοινωνίας και όσων εμπλέκονται με τους τυφλούς άμεσα (εργοδότες) σχετικά με την έννοια της αναπηρίας της όρασης και τις ικανότητες των τυφλών, με σκοπό την καταπολέμηση των υπαρχόντων προκαταλήψεων. Επίσης, η προσπάθεια αλλαγής κάποιων νομικών και κοινωνικών εμποδίων, που επηρεάζουν άμεσα τη συμμετοχή των τυφλών ατόμων σε όλους τους τομείς της ζωής.

Η πρόληψη και η θεραπεία οφθαλμολογικών παθήσεων και της τύφλωσης.

Η ίδρυση και άλλων χώρων που θα ασχολούνται με την αποκατάσταση των τυφλών ατόμων, που αντιμετωπίζουν παράλληλα και άλλες αναπηρίες.

Διοίκηση του Κ.Ε.Α.Τ.

Η διοίκηση του Κ.Ε.Α.Τ. σύμφωνα με την περιγραφή του στο προεδρικό διάταγμα 265/1979 έχει ως

εξής : «είναι εννεαμελής, συγκροτημένη μετά των αναπληρωματικών μελών αυτής υπό του υπουργού των κοινωνικών υπηρεσιών, με τριετή θητεία και αποτελούμενη εξ: α) ενός συμβούλου της επικρατείας, ως προέδρου με αναπληρωτή του, β) ενός υπαλλήλου των Κοινωνικών Υπηρεσιών, γ) ενός υπαλλήλου από το υπουργείο Παιδείας, δ) ενός υπαλλήλου από το υπουργείο οικονομικών, ε) ενός από το υπουργείο Εργασίας, στ) ενός

οφθαλμιάτρου, ζ) δύο τυφλών και η) ενός Έλληνας πολίτου διακριθέντος εις τα έργα της κοινωνικής πρόνοιας». (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 1979)

Τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου συναντώνται σε τακτά χρονικά διαστήματα συζητούν και λαμβάνουν αποφάσεις για θέματα που αφορούν το Κ.Ε.Α.Τ..

Οι αρμοδιότητες του διοικητικού συμβουλίου του Κ.Ε.Α.Τ. είναι ο έλεγχος και η εποπτεία των υπηρεσιών και προγραμμάτων που λειτουργούν στο Κ.Ε.Α.Τ., η έγκριση του ετήσιου προϋπολογισμού, ισολογισμού και απολογισμού αυτού καθώς και ο διορισμός προσωπικού, που θα επανδρώνει τις υπηρεσίες και τα προγράμματα αυτά σύμφωνα με το καταστατικό του Κ.Ε.Α.Τ.. Επίσης η έγκριση κάθε θέματος που αφορά στην πορεία των εργασιών και λειτουργίας του Κ.Ε.Α.Τ., ως Ν.Π.Δ.Δ.

Οικονομικές πηγές του Κ.Ε.Α.Τ.

Το Κ.Ε.Α.Τ. είναι Ν.Π.Δ.Δ και βασική οικονομική πηγή πόρων του αποτελεί το κράτος. Πολλά από τα έσοδα του προέρχονται από δωρεές σε χρήματα ή σε ακίνητα. Κάθε χρόνο το Κ.Ε.Α.Τ. υποχρεούται να

υποβάλλει προς έγκριση στο διοικητικό συμβούλιο τον ετήσιο προϋπολογισμό και ισολογισμό της λειτουργίας του.

Υπηρεσίες – Προγράμματα του Κ.Ε.Α.Τ.

Το Κ.Ε.Α.Τ. παρέχει υπηρεσίες και προγράμματα, που στοχεύουν στην ισότιμη εκπαίδευση και αποκατάσταση των τυφλών ή μερικώς βλεπόντων ατόμων. Αυτές οι υπηρεσίες και τα προγράμματα βρίσκονται σε διαρκή και συνεχή εξέλιξη σχετικά με τα σύγχρονα δεδομένα που αφορούν στην αναπηρία της όρασης και διακρίνονται σε εκπαιδευτικά προγράμματα, υποστηρικτικές /συμβουλευτικές υπηρεσίες, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, προγράμματα πρόληψης / έρευνας, εργαστήρια, προγράμματα επιμόρφωσης προσωπικού και άλλες υπηρεσίες.

Εκπαιδευτικά προγράμματα

♦ Το προνηπιακό τμήμα λειτουργεί για να καλύψει τις ανάγκες των παιδιών με προβλήματα όρασης ηλικίας 0 έως 5 ετών. Σκοπός του είναι η υποστήριξη και η συμβουλευτική των οικογενειών των τυφλών παιδιών από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, ώστε να αντιμετωπιστεί έγκαιρα η ιδιαιτερότητα του παιδιού. Γίνεται αξιολόγηση των ικανοτήτων των παιδιών και εντόπιση των δυσκολιών τους καθώς και η ένταξη τους σε δραστηριότητες κοινωνικοποίησης, με σκοπό μια ολοκληρωμένη μελλοντική ένταξη στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Εφαρμόζονται δύο(2) προγράμματα κάλυψης προνηπιακών αναγκών. Το ένα απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 0 έως 3 ετών και λαμβάνει χώρα στον οικείο χώρο τους (σπίτι) και το άλλο αφορά σε παιδιά ηλικίας 3 έως 5 ετών σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο στο Κ.Ε.Α.Τ. (προνηπιακός σταθμός), ενώ παράλληλα συνεχίζονται οι επισκέψεις στο σπίτι. «Η εκπαίδευση των παιδιών γίνεται σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην ανάπτυξη των παρακάτω τομέων:

1. Λόγου
2. Αντίληψης
3. Κινητικότητας
4. Κοινωνικότητας». (Ενημερωτικό φυλλάδιο του Κ.Ε.Α.Τ., 2001, σ. 7)

♦ Το νηπιαγωγείο τυφλών και το ειδικό δημοτικό σχολείο (10θέσιο), το οποίο τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας «και χρηματοδοτείται μέσω της 12^{ης} Σχολικής Επιτροπής του Δήμου Καλλιθέας». (Ενημερωτικό φυλλάδιο του Κ.Ε.Α.Τ., 2001, σ. 7) Το σχολείο σε άμεση συνεργασία βρίσκεται με το προσωπικό του ΚΕΑΤ. Παρέχει σε αυτό το Κ.Ε.Α.Τ., υλικοτεχνική υποδομή (μηχανές Braille, βιβλία με μεγεθυμένους χαρακτήρες κ.α.). Τα παιδιά μεταφέρονται στο σχολικό χώρο με ευθύνη του Κ.Ε.Α.Τ.. «Λειτουργούν επίσης τμήματα συνεκπαίδευσης (ένταξης), όπου τα παιδιά έχουν ενταχθεί με τον ειδικό δάσκαλο τους σε τάξεις κοινών σχολείων». (Ενημερωτικό φυλλάδιο του Κ.Ε.Α.Τ., 2001,

σ. 6)

♦ Τα υποστηρικτικά μαθήματα Δημοτικού λειτουργούν απογευματινές ώρες και παρέχουν στους τυφλούς μαθητές συμπληρωματική εκπαίδευση (αγγλική γλώσσα, εκμάθηση μουσικών οργάνων, ενίσχυση της ανάγνωσης και της γραφής Braille, μαθήματα κινητικότητας, φυσική αγωγή) και ψυχολογική υποστήριξη. Το θεατρικό παιχνίδι χρησιμοποιείται ως υποστηρικτικό μέσο.

♦ Τα υποστηρικτικά μαθήματα Γυμνασίου και Λυκείου έχουν ως στόχο «τη μαθησιακή και γνωστική ενίσχυση των μαθητών της μέσης εκπαιδευτικής βαθμίδας, ώστε αυτοί να είναι σε θέση να παρακολουθούν με μεγαλύτερη άνεση το ημερήσιο πρόγραμμα του δημοσίου σχολείου στο οποίο φοιτούν». (Ενημερωτικό φυλλάδιο του Κ.Ε.Α.Τ., 2001, σ. 9). Υπάρχουν ειδικά προσαρμοσμένα όργανα στο χώρο του Κ.Ε.Α.Τ., τα οποία βοηθούν στην καλύτερη κατανόηση επιστημονικών εννοιών σε διάφορους κλάδους (μαθηματικά, χημεία).

♦ Το τμήμα κινητικότητα προσανατολισμού και δεξιοτήτων καθημερινής διαβίωση απευθύνεται σε μαθητές όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων. Τα μαθήματα του τμήματος αυτού γίνονται σε ατομική βάση και εξαρτώνται από τις ικανότητες του μαθητή και το βαθμό δυσκολίας που του προκαλεί η τύφλωση. «Στόχο έχει τη σταδιακή επίτευξη της ανεξαρτησίας του τόσο στο τμήμα που αφορά στις μετακινήσεις του, όσο και στις υπόλοιπες δραστηριότητες της καθημερινής του ζωής». (Ενημερωτικό φυλλάδιο του ΚΕΑΤ, 2001, σ. 12)

Το τμήμα κινητικότητας πιο ειδικά περιλαμβάνει την εξάσκηση και κατανόηση εννοιών του χώρου, τη χρήση του λευκού μαστουριού -αρχικά σε κλειστούς χώρους και σε ανοιχτούς στη συνέχεια. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην εκμάθηση συγκεκριμένων τεχνικών, έτσι ώστε ο μαθητής να αποκτήσει μεγαλύτερη άνεση και ασφάλεια όταν διασχίζει μεγάλους ή μικρούς δρόμους, αλλά και κατά τη διάρκεια της διαδρομής. Νοητοί χάρτες και τεχνικά βοηθήματα για το λόγο αυτό χρησιμοποιούνται.

Το τμήμα δεξιοτήτων καθημερινής διαβίωσης περιλαμβάνει «εξάσκηση αισθήσεων, σωματογνωσία, προσωπική υγιεινή, ρούχα (ντύσιμο-πλύσιμο, κλπ), οργάνωση χώρου,

κουζίνα-νοικοκυριό, τεχνικές φαγητού». (Ενημερωτικό φυλλάδιο του Κ.Ε.Α.Τ., 2001, σ. 3)

♦ Το τμήμα φυσικής αγωγής και αθλητισμού έχει στόχο την καλλιέργεια του φυσικού δυναμικού και των κινητικών δεξιοτήτων του μαθητή. Βοηθά στην «επεξεργασία» των σωματικών του ατελειών, την αυτονομία του, την κοινωνικοποίηση του και δίνει την ευκαιρία συμμετοχής σε αθλητικές δραστηριότητες στον τυφλό μαθητή.

Στο χώρο του Κ.Ε.Α.Τ. λειτουργούν: 1. Γυμναστήριο και τμήμα τζούντο, 2. Πισίνα, 3. Ανοιχτός χώρος για άλλες αθλητικές δραστηριότητες (ποδόσφαιρο, γυμναστική, μπάσκετ).

♦ Το εργαστήριο ειδικού εποπτικού υλικού σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας έχει αναλάβει τη δημιουργία του κατάλληλου εξοπλισμού για άτομα με προβλήματα όρασης (ανάγλυφες εικόνες, κατασκευή μακετών κ.α.)

Υποστηρικτικές / συμβουλευτικές υπηρεσίες

♦ Η Κοινωνική Υπηρεσία αποτελεί βασικό κομμάτι στην πορεία του τυφλού παιδιού μέσα στο χώρο αυτό που λειτουργεί στο Κ.Ε.Α.Τ.. Σύμφωνα με το ενημερωτικό φυλλάδιο του Κ.Ε.Α.Τ., οι στόχοι της Κοινωνικής Υπηρεσίας είναι στενά συνδεδεμένοι με τις αρχές της επιστήμης της Κοινωνικής Εργασίας και είναι οι ακόλουθοι:

1. Η υποδοχή όλων των παιδιών με προβλήματα όρασης που έρχονται πρώτη φορά στο κέντρο και η συμπλήρωση του ιστορικού του παιδιού και της οικογένειας.
2. Η συμβουλευτική εργασία με οικογένειες. Συνεργασία γονέα και κοινωνικού λειτουργού για τη συμπεριφορά του παιδιού στο σπίτι και στο σχολείο. Ανταλλαγή απόψεων σε συνεργασία με την ψυχολογική υπηρεσία όσον αφορά στον προβληματισμό για σωστότερη αντιμετώπιση των προβλημάτων του παιδιού.
3. Η εργασία με οικογένειες παιδιών προσχολικής ηλικίας που είναι ενταγμένα στα προγράμματα του Κ.Ε.Α.Τ. ή που πρόκειται να φοιτήσουν σε αυτό.
4. Συναντήσεις με παιδιά σε ατομικό επίπεδο.
5. Συνεργασία με Διευθύνσεις Πρόνοιας και άλλους φορείς για τη γνωστοποίηση ή

ενημέρωση σχετικά με την ύπαρξη του Κ.Ε.Α.Τ..

6. Συνεργασία σε όλα τα επίπεδα με το υπόλοιπο προσωπικό του κέντρου.

7. Συμμετοχή στις αίθουσες διδασκαλίας, ανταλλαγή πληροφοριών και απόψεων με τους εκπαιδευτικούς πάνω σε συγκεκριμένα προβλήματα.

8. Η συμβολή στην οργάνωση εξωτερικών και εσωτερικών δραστηριοτήτων του Κ.Ε.Α.Τ..

9. Ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση της ευρύτερης κοινότητας για καλύτερη εξυπηρέτηση των εκπαιδευομένων ή του κέντρου.

♦ Η Ψυχολογική Υπηρεσία έχει ως βασικό στόχο τη στήριξη των παιδιών με προβλήματα όρασης και των οικογενειών τους, έτσι ώστε να αποδεχτούν την ιδιαιτερότητα που τους προκαλεί η αναπηρία και να ακολουθήσουν μια ομαλή εξελικτική πορεία. Πραγματοποιούνται συναντήσεις με παιδιά σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο καθώς και με τις οικογένειες τους. Η Ψυχολογική Υπηρεσία βρίσκεται σε άμεση και συνεχή συνεργασία με την Κοινωνική Υπηρεσία και με τις υπόλοιπες υπηρεσίες του κέντρου. Συμμετέχει στην αίθουσα διδασκαλίας, ώστε μέσω της παρατήρησης να επισημανθούν δυσκολίες στη μάθηση και στην κοινωνική συμπεριφορά του παιδιού.

Προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης

♦ Η τηλεφωνική σχολή τυφλών είναι αναγνωρισμένη από το υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας έχει διάρκεια ένα(1) χρόνο και έχει σκοπό την επαγγελματική κατάρτιση των τυφλών ατόμων στην τηλεφωνία. Περιλαμβάνει εκμάθηση χειρισμού τηλεφωνικού κέντρου, θεωρία τηλεφωνίας, χειρισμό Η/Υ, αγγλικά, γεωγραφία, κινητικότητα-προσανατολισμό, γραφή Braille, δημόσιες σχέσεις και ομάδες κοινωνικής αγωγής.

Προγράμματα πρόληψης / έρευνας

♦ Το πρόγραμμα πρόληψης «Ουράνιο Τόξο» οργανώνεται και υλοποιείται από το Κ.Ε.Α.Τ. σε συνεργασία με το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, το Υπουργείο Παιδείας, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, την Ελληνική Οφθαλμολογική Εταιρεία, Ιατρικούς

Συλλόγους της χώρας, την αστική εταιρεία «Πρωτοπορία» και άλλους φορείς στο χώρο της τύφλωσης.

Απευθύνεται σε μαθητές όλων των δημοτικών σχολείων της χώρας και ιδιαίτερα της β' τάξης και έχει σαν στόχο τον έγκαιρο εντοπισμό προβλημάτων όρασης στην παιδική ηλικία.

Σκοποί του προγράμματος είναι: «1. Ευαισθητοποίηση και ενημέρωση γονέων, εκπαιδευτικών και ειδικών επιστημόνων για Αμ.Π.Ο.¹ 2. Συνεισφορά στην πρόληψη και έγκαιρη διάγνωση των ατόμων με προβλήματα όρασης στην παιδική ηλικία. 3. Ανάπτυξη συνεργασίας φορέων και επιστημονικών κλάδων για την προώθηση θεμάτων που αφορούν στα άτομα με προβλήματα όρασης. 4. Η αξιοποίηση δεδομένων που θα προκύψουν για τη διαμόρφωση πολιτικής για τα άτομα με προβλήματα όρασης (έρευνα κλπ). 5. Υποστήριξη της οικογένειας, για την αναζήτηση των κατάλληλων υπηρεσιών που θα συμβάλλουν στην αποκατάσταση των ατόμων με προβλήματα όρασης». (Ενημερωτικό φυλλάδιο του Κ.Ε.Α.Τ., 2001, σ. 15)

Η υλοποίηση του προγράμματος ξεκίνησε το 2001 με θέμα «Ατυχήματα στην παιδική ηλικία και προβλήματα όρασης» και συνεχίζεται για το έτος 2002-2003 με θέμα «Διαθλαστικές ανωμαλίες της όρασης», «Διατροφή και όραση», «Πρόληψη τυφλότητας», «Τεχνολογίες υποστήριξης και αποκατάστασης», «Τρίτη ηλικία και προβλήματα όρασης» και άλλα.

♦ Τα προγράμματα έρευνας σε συνεργασία με άλλους φορείς στοχεύουν στην συστηματική μελέτη και επιστημονική αντιμετώπιση των Αμ.Π.Ο. στην Ελλάδα. Αυτά είναι: 1. Η αξιολόγηση του προγράμματος πρόληψης «Ουράνιο Τόξο» και η συνεχής βελτίωση του, 2. Η εκτίμηση των επαγγελματικών αναγκών και δραστηριοτήτων των Αμ.Π.Ο. στην Ελλάδα, 3. Η καταγραφή και αξιολόγηση των διαγνωστικών μεθόδων σχετικά με την αποκατάσταση των Αμ.Π.Ο. στην ελληνική πραγματικότητα.

---

¹ Συνομογραφία της έκφρασης Άτομα με Προβλήματα Όρασης. Αναφέρεται με αυτό τον τρόπο στο ενημερωτικό φυλλάδιο του ΚΕΑΤ.

♦ *Εργαστήρια*

Πραγματοποιούνται διάφορα εργαστήρια στο χώρο του Κ.Ε.Α.Τ., που στοχεύουν στην εξέλιξη της εκπαίδευσης και αποκατάστασης των ατόμων με προβλήματα όρασης, στην τεχνολογική στήριξη τους καθώς και στην κοινωνικοποίηση και στην ψυχολογική στήριξη τους.

♦ Τα εργαστήρια αυτά είναι:

«1. Παραγωγής-κατασκευής εποπτικού υλικού υποστηρικτικού χαρακτήρα για την εκπαίδευση των ΑμΠ.Ο.

2. Διαμόρφωσης χώρων και υλικών για την κινητικότητα και τον προσανατολισμό των Αμ.Π.Ο.

3. Ανάπτυξη της οσφρητικής Αγωγής σε παιδιά με Προβλήματα Όρασης

4. Ανάπτυξης της καλλιτεχνικής δημιουργίας, ανάπτυξης και διαμόρφωσης ατομικών και ομαδικών παιχνιδιών (παιγνιοθήκη)

5. Ανάπτυξης και διαμόρφωσης λόγου και παραμυθιών για τα παιδιά με προβλήματα όρασης (ως μέσο κοινωνικοποίησης).

6. Προαγωγής της χρήσης των τεχνολογιών υποστήριξης για τα Αμ.Π.Ο.

α) οπτικής υφής (για άτομα με χαμηλή όραση) και

β) ηλεκτρονικού χαρακτήρα (για εκμάθηση Η/Υ για κοινωνική, εκπαιδευτική και επαγγελματική ένταξη)». (Ενημερωτικό φυλλάδιο του Κ.Ε.Α.Τ., 2001, σ. 15-16)

Προγράμματα επιμόρφωσης του προσωπικού

Πρόκειται για μια συνεργασία του Κ.Ε.Α.Τ με άλλους φορείς και εξειδικευμένους επιστήμονες καθώς και κέντρα και ιδρύματα της Ελλάδας και του εξωτερικού, που αποσκοπεί στην οργάνωση ειδικών προγραμμάτων επιμόρφωσης. Αφορούν όλη την Ελλάδα από τη μια, όπου ένας μεγάλος αριθμός επιστημόνων και προσωπικού διαφόρων φορέων (που εργάζονται σε χώρους Αμ.Π.Ο.) επιμορφώνονται σε θέματα σχετικά με την τύφλωση. Απ' την άλλη οργανώνονται ειδικά σεμινάρια και για την περιφέρεια, σχετικά με την σωστή στήριξη και εξυπηρέτηση των Αμ.Π.Ο.

Τέτοια είναι: «α) πρόγραμμα επιμόρφωσης για θέματα φροντίδας, εκπαιδευτικής και κοινωνικής στήριξης τυφλο-κωφών, β) επαγγελματικού προσανατολισμού και διαμόρφωση νέων επαγγελμάτων αλλά και κατάλληλων συνθηκών εργασίας-απασχόλησης για τα Αμ.Π.Ο.». (Ενημερωτικό φυλλάδιο του Κ.Ε.Α.Τ., 2001, σ. 17)

Άλλες υπηρεσίες

♦ Η Βιβλιοθήκη περιλαμβάνει βιβλία στη γραφή Braille (όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων, ξενόγλωσσα και παιδικής λογοτεχνίας) ενώ αυτή των ομιλούντων βιβλίων διαθέτει ηχογραφημένα βιβλία σε αντίγραφα (όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης). Στο τυπογραφείο του Κ.Ε.Α.Τ. δημιουργούνται τα εξειδικευμένα αυτά βιβλία, το οποίο σήμερα είναι εξοπλισμένο με μηχανήματα της τελευταίας τεχνολογίας.

♦ Το οικοτροφείο του Κ.Ε.Α.Τ. φιλοξενεί τους μαθητές της Πρωτοβάθμιας και

Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, οι οποίοι προέρχονται από την επαρχία και δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα ούτε την οικογενειακή υποστήριξη να μείνουν σε άλλο χώρο. Λειτουργεί Καθ' όλη τη διάρκεια του σχολικού έτους λειτουργεί. Στους φιλοξενούμενους παρέχεται κάθε φροντίδα από εξειδικευμένο προσωπικό (επιμελήτριες) για όλη την ημέρα.

♦ Η μεταφορά των μαθητών πραγματοποιείται από μισθωμένα λεωφορεία και ταξί που κατοικούν στο Νομό Αττικής.

Προσωπικό του Κ.Ε.Α.Τ.

Το προσωπικό , που στελεχώνει τις υπηρεσίες και τα προγράμματα του ΚΕ.Α.Τ. αποτελείται από τις εξής ειδικότητες:

Επιστημονικό προσωπικό

- 1 κοινωνικό λειτουργό
- 2 ψυχολόγους, 1 παιδοψυχολόγο
- 4 καθηγητές κινητικότητας
- 1 νοσοκόμα
- 7 επιμελήτριες (οικοτροφείο)
- 1 τυφλοπαιδαγωγό /ειδική παιδαγωγό
- 3 γυμναστές
- εκπαιδευτικοί δημοτικού-γυμνασίου -λυκείου
- 4 αναγνώστες- αντιγραφείς
- 1 χειριστή τυπογραφικών μηχανημάτων Βοηθητικό προσωπικό
- 1 μάγειρας
- 3 βοηθοί μάγειρα
- 3 καθαρίστριες
- 1 οδηγός
- 4 θυρωροί Διοικητικό προσωπικό
- 15 διοικητικοί υπάλληλοι (λογιστές, νομικοί σύμβουλοι κ.α.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8:ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Σκοπός

Σκοπός της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας είναι να μελετήσει το μοντέλο εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρίες της όρασης. Να εξετάσει τον τρόπο που βιώνεται το συγκεκριμένο μοντέλο εκπαίδευσης από τυφλά άτομα. Επιλέξαμε την ποιοτική μέθοδο συλλογής δεδομένων καθώς:

➤ Είναι αναγκαίο να παρουσιάσουμε μια λεπτομερή μη αποστασιοποιημένη οπτική του "θέματος" που ερευνούμε. Μια τέτοια οπτική επιτυγχάνεται μέσω της ποιοτικής έρευνας (Creswell, 1998).

Παράγοντες που παρεμποδίζουν την εκπαίδευση των τυφλών ατόμων.

Αρνητικά ως προς την επιτυχία της εκπαίδευσης των τυφλών παιδιών μέσω του Κ.Ε.Α.Τ. είναι οι ελλείψεις και τα εμπόδια. Τα τυφλά παιδιά πηγαίνοντας στα σχολεία βλεπόντων αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες. Συγκεκριμένα , οι δάσκαλοι-καθηγητές στα σχολεία ένταξης είναι χωρίς εφόδια και οι περισσότεροι απ' αυτούς το πολύ να έχουν παρακολουθήσει ένα ή δύο πενθήμερα σεμινάρια για τυφλούς».

Η ελλιπής ύπαρξη εποπτικού υλικού και η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού τόσο στα ειδικά σχολεία της Ελλάδος όσο και στο Κ.Ε.Α.Τ. αποτελούν βασικό εμπόδιο , σύμφωνα με όλους τους ερωτώμενους , στη προσπάθεια για μια επιτυχημένη εκπαίδευση.

Επίσης τα παιδιά με προβλήματα όρασης από την επαρχία δυσκολεύονται να μείνουν στο οικοτροφείο του Κ.Ε.Α.Τ. μακριά από την οικογένεια τους. Τις περισσότερες φορές βέβαια ολόκληρη η οικογένεια αναγκάζεται να μετακομίσει στην Αθήνα , αλλά η μη εύρεση πολλές φορές εργασίας από τους γονείς έχει ως αποτέλεσμα η οικογένεια μαζί με το τυφλό παιδί να επιστρέψει στην επαρχία λόγω οικονομικών αιτίων , με άμεσο επακόλουθο να χάνεται η ευκαιρία παροχής ειδικής εκπαίδευσης στο τυφλό αυτό παιδί.

Παράγοντες που παρεμποδίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση των τυφλών παιδιών

Τα εμπόδια που αναφέρθηκαν σχετικά με την κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρίες της όρασης είναι ότι τα τυφλά άτομα δεν εκπαιδεύονται στο βαθμό που πρέπει σε σχολεία βλεπόντων μαθητών , καθώς και η δυσκολία που έχουν οι γονείς να αποδεχτούν την αναπηρία του παιδιού τους.

Προτάσεις για προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης των τυφλών ατόμων

Προτάσεις στήριξης οικογένειας:

- Η έγκαιρη ενημέρωση της οικογένειας , η οποία θα βοηθήσει την ίδια να αποδεχθεί την τύφλωση του παιδιού και να αποβάλλει το άγχος που προκαλεί η ύπαρξη τυφλού παιδιού στην οικογένεια , αλλά θα βοηθήσει και το παιδί να ενσωματωθεί κοινωνικά.
- Η έγκαιρη παρέμβαση στην οικογένεια με τυφλό παιδί μέσω διαφόρων προγραμμάτων.

Προτάσεις ενεργοποίησης φορέων:

- Η διαμόρφωση κατάλληλης υποδομής ώστε τα τυφλά άτομα να έχουν πρόσβαση σε δημόσιους χώρους.
- Η συνεργασία της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες καθώς και των φορέων που εμπλέκονται στο χώρο της τύφλωσης (Φάρος, Ήλιος, Πανελλήνιος Σύνδεσμος Τυφλών) για την προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης των ατόμων με προβλήματα όρασης.
- Η συνεχής επικοινωνία με τη διεθνή κοινότητα για ενημέρωση μέσα από έρευνες καθώς και σεμινάρια σχετικά με την προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης των τυφλών ατόμων.

Προτάσεις ευαισθητοποίησης της κοινότητας:

- Η επαφή των τυφλών παιδιών με την κοινότητα μέσα από καθημερινές δραστηριότητες (σινεμά , φαγητό) με σκοπό την κοινωνική τους ενσωμάτωση.
- Η ενημέρωση της κοινότητας μέσα από την οργάνωση εκδηλώσεων από το Κ.Ε.Α.Τ. σε χώρους όπως τα σχολεία , όπου θα μπορούν να συμμετάσχουν δάσκαλοι , γονείς και παιδιά.

Προτάσεις εκπαιδευτικού χαρακτήρα:

- Η συνεργασία ειδικού σχολείου και σχολείου βλεπόντων με σκοπό τα τυφλά παιδιά να μπορούν να συναναστρέφονται με βλέποντα άτομα.

- Η παροχή προγραμμάτων από την πλευρά του Κ.Ε.Α.Τ., ώστε να ενταχθούν τα τυφλά παιδιά σε σχολεία βλεπόντων.

- Η ίδρυση παραρτημάτων του Κ.Ε.Α.Τ. σε όλη τη χώρα ,τα οποία θα παρέχουν στα τυφλά παιδιά σε όλη την Ελλάδα υπηρεσίες κινητικότητας , λογοθεραπείας ,ψυχολογικής υποστήριξης και φυσικής αγωγής, βοηθώντας τα με αυτό τον τρόπο να αποκτήσουν μια ολοκληρωμένη μόρφωση.

- Η ανάπτυξη προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης ατόμων με προβλήματα όρασης από την πλευρά του κράτους , ώστε τα άτομα αυτά να μπορέσουν να αποκατασταθούν επαγγελματικά.

- Η εξειδίκευση του προσωπικού του Κ.Ε.Α.Τ. πάνω σε θέματα που αφορούν στην τύφλωση.

Τρόποι σύνδεσης κοινότητας – Κ.Ε.Α.Τ.

Σχετικά με τους τρόπους σύνδεσης κοινότητας – Κ.Ε.Α.Τ. οι περισσότεροι ερωτώμενοι απάντησαν ότι οι εκδηλώσεις αλλά και οι διάφορες δραστηριότητες που διοργανώνονται από το Κ.Ε.Α.Τ. στη περιοχή της Καλλιθέας αποτελούν τον κύριο τρόπο σύνδεσης. Επίσης σε χώρους όπως τα μουσεία υπάρχουν ειδικές ρυθμίσεις , ώστε τα παιδιά να μπορούν να αντιλαμβάνονται τα εκθέματα μέσω της αφής.

Τέλος αναφέρθηκε ότι θα πρέπει στα τυφλά παιδιά να δίνεται περισσότερος ελεύθερος χρόνος για κοινωνική συναναστροφή στην κοινότητα αφού διαθέτουν ένα «βαρύ πρόγραμμα» παρακολούθησης σε σχολεία βλεπόντων και φροντιστηριακής υποστήριξης.

Θετικά στοιχεία του προγράμματος του Κ.Ε.Α.Τ.

- Προγράμματα σφαιρικής αγωγής και μόρφωσης από το ΚΕΑΤ, όπως προγράμματα κινητικότητας, μουσικής κ .λ .π.
- Η επαφή της ειδικής παιδαγωγού με το περιβάλλον του παιδιού (επισκέψεις στα σπίτια) είναι μία από τις σημαντικότερες λειτουργίες του βρεφονηπιακού σταθμού του ΚΕΑΤ.
- Ως θετικό αποτέλεσμα της λειτουργίας του προγράμματος του ΚΕΑΤ αναφέρθηκε η αυτοπεποίθηση που αποκτούν τα παιδιά σχετικά με τις δυνατότητες τους, καθώς και η αποφυγή της ιδρυματοποίησης των τυφλών ατόμων (« το αντιμετωπίζουμε ως σχολείο, όχι ως ίδρυμα»).
- Όλοι οι ερωτώμενοι μίλησαν θετικά για τις διάφορες εκδηλώσεις, που διοργανώνονται από το ΚΕΑΤ και εξέφρασαν την ικανοποίησή τους σχετικά με τις οικονομικές παροχές του κράτους προς το ΚΕΑΤ.

Αρνητικά σημεία του προγράμματος του Κ.Ε.Α.Τ.

- Υπάρχουν εμπόδια στη συνεργασία του Κ.Ε.Α.Τ. με το Υπουργείο Υγείας, αφού το τελευταίο καθυστερεί πολλές φορές στη διάγνωση οφθαλμολογικών αποτελεσμάτων.
- Η ειδική αγωγή σύμφωνα με την άποψη κάποιων κοινωνιολόγων παρέχεται ολοκληρωμένα έως και το δημοτικό σχολείο, ενώ στο γυμνάσιο και στο λύκειο το ΚΕΑΤ λειτουργεί ενισχυτικά (τα παιδιά παρακολουθούν φροντιστηριακά μαθήματα).Κατά την

άποψη αυτή η ειδική αγωγή θα πρέπει να παρέχεται ολοκληρωμένα και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

- Οι ειδικοί παιδαγωγοί επισημαίνουν ως αρνητικό στοιχείο την έλλειψη εξειδίκευσης του προσωπικού σε θέματα τυφλότητας καθώς και τη δυσκολία που αντιμετωπίζουν στην πρόσβαση στο χώρο του ΚΕΑΤ παιδιά με προβλήματα όρασης που ζουν στην επαρχία.

- Επίσης τα παιδιά που πάσχουν και από άλλες αναπηρίες εκτός από αυτήν της τύφλωσης (πολυανάπηρα άτομα) αντιμετωπίζουν δυσκολία στην πρόσβαση στο κέντρο (απουσία βοηθητικής μπάρας).

Προτεινόμενες αλλαγές

Θα μπορούσε να προταθεί για το Κ.Ε.Α.Τ. η ίδρυση παραρτημάτων σε όλη τη χώρα καθώς και την εξειδικευμένη εκπαίδευση όλου του προσωπικά με διάφορα σεμινάρια σε θέματα τύφλωσης. Ακόμα η ενημέρωση της κοινότητας σχετικά με τα δικαιώματα των τυφλών ατόμων καθώς και η έγκαιρη επαφή του Κ.Ε.Α.Τ. με το τυφλό παιδί και τους γονείς του. Τέλος μπορούν να διοργανωθούν επιπλέον, εκδηλώσεις από το Κ.Ε.Α.Τ. με σκοπό να ψυχαγωγηθούν οι τυφλοί μαθητές.

Αφηγήσεις

Πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις αφηγηματικού χαρακτήρα με άτομα που έχουν ολοκληρώσει τη φοίτηση τους στο σχολείο και με μαθητές με αναπηρίες στην όραση που φοιτούν ακόμα ,καθώς σκοπός μας ήταν να κατανοήσουμε πλήρως τον τρόπο που οι ερωτώμενοι βίωσαν την εκπαίδευση τους σε αυτό. Ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να αφηγηθούν δύο ιστορίες , με μία θετική και μία αρνητική εμπειρία που έχουν βιώσει κατά

την εκπαίδευση τους. Οι δύο αυτές ιστορίες έπρεπε να περιέχουν απαραίτητα αρχή, μέση και τέλος και να είναι προσανατολισμένες στο ερευνητικό ερώτημα.

Μέθοδος ανάλυσης

Η ανάλυση των αφηγήσεων έγινε σύμφωνα με τη μέθοδο των Palsson and Norberg(1995).

Οι αφηγήσεις αναλύθηκαν σύμφωνα με τα παρακάτω βήματα:

1. Αρχική ανάγνωση των αφηγήσεων με στόχο την απόκτηση μιας γενικής εικόνας για τη διευκόλυνση της ανάλυσης.
2. Πρώτη δομική ανάλυση χρησιμοποιώντας «αφηγηματικές κατηγορίες»: πλοκή, πρωταγωνιστής, συμπρωταγωνιστής, συναίσθημα.
3. Κατηγοριοποίηση του βασικού περιεχομένου της κάθε αφήγησης σε θετικές και αρνητικές εκπαιδευτικές εμπειρίες.
4. Παρουσίαση των κατηγοριοποιημένων αφηγήσεων.

Παρατηρήσεις σχετικά με τις αφηγήσεις-Σημεία κατά τη διάρκεια των αφηγήσεων που μας δυσκόλεψαν , μας εντυπωσίασαν ή μας αιφνιδίασαν θετικά.

- Οι μαθητές απέφευγαν να αναφερθούν στις αρνητικές εκπαιδευτικές εμπειρίες τους, αντίθετα οι απόφοιτοι ήταν πιο άνετοι πάνω σ' αυτό το θέμα.

- Απορρίφθηκαν 6 αφηγήσεις επειδή οι αφηγούμενοι δεν αναφέρονταν σε κάποια εκπαιδευτική τους εμπειρία.

- 4 αφηγήσεις δεν μαγνητοφωνήθηκαν , επειδή οι αφηγούμενοι δεν το επέτρεψαν.

- Επειδή οι αφηγούμενοι ήταν τυφλοί και δεν υπήρχε οπτική επικοινωνία κατά τη διάρκεια των αφηγήσεων προσπαθήσαμε να δώσουμε έμφαση στη λεκτική επικοινωνία έτσι ώστε να διευκολυνθούν τα τυφλά άτομα κατά την αφήγηση τους.

- Το άγχος μας ήταν πολύ έντονο αρχικά κυρίως ως προς τον τρόπο που έπρεπε να συμπεριφερθούμε.

- Με ορισμένους αφηγούμενους η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στον προσωπικό τους χώρο. Έτσι γνωρίσαμε από κοντά το περιβάλλον τους και αυτό που διαπιστώσαμε ήταν ότι αυτά τα άτομα είχαν μια πλήρη άνεση με το χώρο του σπιτιού τους με ή χωρίς τη βοήθεια του λευκού μπαστουνιού σε σημείο που ξεχνούσαμε ότι επρόκειτο για τυφλά άτομα.

- Καθώς αυτά τα άτομα δεν μας έβλεπαν , έπρεπε στη συνάντησή μας να δώσουμε ιδιαίτερη έμφαση στην οπτική επαφή , κάτι το οποίο ήταν πρωτόγνωρο για εμάς και έπρεπε να εξοικειωθούμε μ' αυτό . Μπορεί στην πρώτη συνάντηση να δυσκολευτήκαμε , καθώς δεν είχαμε συνηθίσει αυτόν τον τρόπο επικοινωνίας αλλά καθώς οι συναντήσεις αυξάνονταν νιώθαμε όλο και πιο άνετα.

Θετικές εμπειρίες από την εκπαίδευση

Η εμπειρία της ανεξάρτητης και αυτόνομης κίνησης : «Να μπορώ να κάνω πράγματα που κάνουν και οι άλλοι».

Στις αφηγήσεις ο δάσκαλος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ενθαρρύνοντας ξεχωριστά το κάθε παιδί στην προσπάθεια του: «Ο δάσκαλος μου τότε επέμεινε και μου είπε απλά να δοκιμάσω και αν δεν μου αρέσει να μη συνεχίσω», «Ο δάσκαλος μας έπαιρνε έναν – έναν και μαζί κινούμασταν στο χώρο μέχρι να τον μάθουμε». Τα συναισθήματα που αναπτύχθηκαν από έναν ερωτώμενο, κατά την διάρκεια του πρώτου μαθήματος ήταν η άρνηση να μάθει κάτι εντελώς διαφορετικό από αυτό που είχε συνηθίσει έως τώρα: « Είχα συνηθίσει να κινούμαι με τα μάτια και μόνο με τα μάτια μου... και είχα αντιδράσεις». Ο φόβος σε κάτι καινούριο που ξεκινούσε καθώς και η νευρικότητα επειδή δεν τα κατάφερνε από την αρχή με τις ασκήσεις κινητικότητας ήταν τα συναισθήματα άλλου ερωτώμενου: « θύμωσα θυμάμαι πολύ ». Τα συναισθήματα στο τέλος του πρώτου μαθήματος ήταν ευχαρίστηση για όσα είχε μάθει: «Σκέφτηκα πόσο ευχάριστα θα είναι να μπορώ να περπατώ μόνη μου στην Αθήνα , δεν είναι εύκολο να κινείσαι στο δρόμο ελεύθερα αλλά μ' αρέσει να μπορώ να κάνω πράγματα που κάνουν και οι άλλοι».

Η απόκτηση αυτονόμου προσωπικού τρόπου γραπτής έκφρασης: «Έχω πλέον τον δικό μου τρόπο να εκφράζομαι και να γράφω».

Δύο ιστορίες αφορούσαν στην πρώτη μέρα εκμάθησης του συστήματος Braille. Συνήθως οι τυφλοί μαθητές αναφέρονταν στον πρώτο εκπαιδευτικό που τους έφερε σε επαφή με το Braille. Μία ερωτώμενη είπε για τη δασκάλα της : «Προσπαθούσε να το κάνει όσο το δυνατόν πιο εύκολο και να εφαρμόσει τρόπους παιδαγωγικούς ώστε να το κατανοήσουμε». Οι ερωτώμενοι επικεντρώθηκαν περισσότερο στον τρόπο που αισθάνθηκαν όταν άρχισαν να μαθαίνουν το Braille καθώς και στην αίσθηση της απόκτησης ενός δικό του αυτόνομου τρόπου έκφρασης: «Συγκινήθηκα όταν έγραψα την πρώτη λέξη γιατί θεώρησα ότι έχω πλέον το δικό μου τρόπο να γράφω , δεν είναι ανάγκη να παίρνω το στυλό και να γράφω μεγάλα γράμματα ή να βάζω κάποιον να μου τραβάει γραμμές με το μαρκαδόρο για να τις βλέπω...». Επίσης περιέγραψαν τη χαρά από την αναγνώριση του επιτεύγματος τους:

«Χάρηκα πάρα πολύ που μέσω του Braille κατάφερα να κάνω κάτι πολύ καλά, ειδικά όταν το είπα στη μαμά μου η οποία έκλαψε από χαρά», «Ο δάσκαλος διάβασε την έκθεση μου σε όλα τα παιδιά της τάξης».

Η αίσθηση ικανοποίησης από τη βίωση εμπειριών που έχουν και οι βλέποντες:
«Μπορούσα να παίζω όπως και οι άλλοι»

Ερωτώμενος αναφέρθηκε στη θετική του εμπειρία όταν για πρώτη φορά έπαιξε ποδόσφαιρο . Χαρακτηριστική ήταν η έκπληξή του όταν για πρώτη φορά του ανακοίνωσαν ότι «θα παίζει μπάλα»: «Μου φάνηκε περίεργο γιατί μέχρι τότε δεν είχα παίζει ποτέ , επειδή γεννήθηκα τυφλός» . Ανέφερε τις δυσκολίες : «Μέχρι να συνηθίσουμε στην αρχή ήταν δύσκολα γιατί έπεφτε ο ένας πάνω στον άλλο προσπαθώντας να βρούμε την μπάλα με τη σακούλα» καθώς και την αίσθηση προσωπικής ασφάλειας που απέκτησε βιώνοντας εμπειρίες που βιώνουν και οι βλέποντες: «Ένωσα ικανοποίηση που μπορούσα και εγώ να παίζω όπως και οι άλλοι ποδόσφαιρο . Μου έδωσε θάρρος ότι μπορώ να κάνω και άλλα πράγματα κι ας μη βλέπω».

Αρνητικές εμπειρίες από την εκπαίδευση

Η εμπειρία της αποτυχίας που σύμφωνα με την άποψή τους δεν οφειλόταν στους ίδιους:
«Ήταν άδικο γιατί η δασκάλα έφταιγε και όχι εμείς»

Μία κοπέλα μίλησε για την αρνητική της εμπειρία σχετικά με την απόφαση του να επαναλάβει την τάξη μαζί με κάποια άλλα παιδιά λόγω ελλিপών γνώσεων: «Ο διευθυντής μας είπε πως θα πάμε πάλι στην ίδια τάξη γιατί δεν είχαμε μάθει καλά τη γραφή Braille». Στην αφήγησή της διακρίνεται απογοήτευση και θυμός: «Να σου πω, ναι τσαντίστηκα και

στεναχωρήθηκα, πάλι τα ίδια απ' την αρχή» αλλά και έντονη αίσθηση αδικίας: «Ήταν άδικο γιατί η δασκάλα έφταιγε και όχι εμείς... καταλαβαίνεις τι θέλω να πω».

Η δυσκολία προσαρμογής στην τάξη του: «Όμως εγώ δεν τα πολυκατάφερα και έμενα πίσω, πίστευα ότι δεν θα τα καταφέρω ποτέ και ήθελα να μην ξανάπαω σχολείο»

Οι αφηγούμενοι / ες περιέγραψαν αρνητικές εμπειρίες από τις πρώτες μέρες στο σχολείο. Αναφέρθηκαν στις δυσκολίες να προσαρμοστούν στην τάξη. Ερωτώμενη διαφώνησε με τη «συνύπαρξη» ατόμων με προβλήματα όρασης με άτομα με άλλες αναπηρίες: «Αυτό το οποίο δεν μου άρεσε είναι πως είχαμε (στην τάξη) παιδιά διαφόρων νοητικών επιπέδων». Άλλη ερωτώμενη αφηγήθηκε τις δυσκολίες που αντιμετώπισε λόγω της αλβανικής καταγωγής της: «Μία μέρα στην τάξη μου ξέφυγε μία λέξη στα αλβανικά και τα παιδιά άρχισαν να κοροϊδεύουν». Ένας ερωτώμενος αφηγήθηκε την αρνητική εμπειρία του από την πρώτη επαφή με το σύστημα Braille και τις δυσκολίες που αντιμετώπισε στην προσαρμογή του: «Εγώ στην αρχή ντράπηκα και ήθελα να φύγω. Τα υπόλοιπα παιδιά είχαν αρχίσει να μαθαίνουν το Braille και ήταν πιο άνετα στην τάξη». Οι αφηγητές / τρεις επικεντρώθηκαν κυρίως σε αρνητικά και άσχημα συναισθήματα: «Συγκλονίστηκα, ένοιωσα περίεργα και λέω τι γίνεται εδώ πέρα», «Εγώ ντράπηκα πολύ και έβαλα τα κλάματα και όταν τέλειωσε η ώρα ζήτησα από τη δασκάλα να πάρει τη μαμά μου να έρθει να με πάρει να πάω στο σπίτι, δεν ήθελα να μείνω». Κοινό χαρακτηριστικό των αφηγήσεων αποτέλεσε η ανασφάλεια και απογοήτευση που βίωσαν σχετικά με την προσαρμογή τους στην τάξη: «Σκέφτηκα με αυτούς τους συμμαθητές εγώ δεν θα μπορέσω να κάνω παρέα... ούτε να συνεργαστώ στο επίπεδο της τάξης», «Την επόμενη ημέρα είπα στη μαμά μου πως δεν θέλω να ξαναπάω, το μισώ όπως και την Ελλάδα», «Όμως εγώ δεν τα πολύ κατάφερα και έμενα πίσω πίστευα ότι δεν θα τα καταφέρω ποτέ και ήθελα να μην ξανάπαω σχολείο».

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Σκοπός της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας ήταν να μελετήσει το μοντέλο εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρίες της όρασης που παρέχεται μέσω του ΚΕΑΤ. Επίσης να εξετάσει τον τρόπο που βιώνεται το συγκεκριμένο μοντέλο εκπαίδευσης από τυφλά άτομα, που έχουν ή είχαν την εμπειρία αυτού καθώς και από τα μέλη του προσωπικού.

Ύστερα από την ολοκλήρωση του θεωρητικού και ερευνητικού μέρους της εργασίας μας θα προχωρήσουμε στη συζήτηση των πορισμάτων που αφορούν τόσο στις συνεντεύξεις μελών του προσωπικού του ΚΕΑΤ όσο και στις διηγήσεις των τυφλών ατόμων. Επίσης θα παραθέσουμε προτάσεις που αφορούν στο συγκεκριμένο θέμα.

Συζήτηση των ευρημάτων που αφορούν στις συνεντεύξεις του προσωπικού.

Η ειδική εκπαίδευση που παρέχεται σε συνδυασμό με την ενσωμάτωση σε σχολεία βλεπόντων ως μοντέλο εκπαίδευσης προωθεί την κοινωνική ενσωμάτωση των μαθητών/μαθητριών. Προγράμματα όπως η λειτουργία του προνηπιακού τμήματος και τα μαθήματα ανεξάρτητης διαβίωσης συμβάλλουν στην ίδια κατεύθυνση. Παρά την άποψη των περισσότερων ερωτώμενων για την εκπλήρωση του στόχου της προώθησης της κοινωνικής ενσωμάτωσης μέσω της εκπαίδευσης, παράλληλα αναφέρθηκαν σε αρκετά εμπόδια που κατά την άποψη τους θα πρέπει να ξεπεραστούν.

Σύμφωνα με μια άποψη, το τυφλό άτομο κατά την ένταξη του στα σχολεία βλεπόντων συναντά βασικά εμπόδια (απουσία των απαραίτητων εποπτικών μέσων/ οι περισσότεροι δάσκαλοι - καθηγητές δεν έχουν ειδική εκπαίδευση σχετικά με την τύφλωση, αλλά απλά κατέχουν στοιχειώδεις γνώσεις). Από την άλλη στην περίπτωση του ΚΕΑΤ η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού και εποπτικού υλικού στο ΚΕΑΤ -με την ευθύνη της πολιτείας- και στα σχολεία βλεπόντων αναφέρθηκαν ως εμπόδια στην εκπαίδευση και την κοινωνική ενσωμάτωση και από τα υπόλοιπα μέλη του προσωπικού, τα οποία επίσης έδωσαν έμφαση και στα προβλήματα που βιώνουν τα τυφλά άτομα που δεν μένουν στην Αθήνα όπου και λειτουργεί κέντρο εκπαίδευσης και αποκατάστασης ατόμων με προβλήματα όρασης. Αναφέρθηκαν σε δυσκολίες προσαρμογής (καθώς τα τυφλά άτομα φεύγουν από τις οικογένειες τους και μένουν στο οικοτροφείο του ΚΕΑΤ) αλλά και στα

οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η οικογένεια του τυφλού ατόμου όταν αναγκάζεται να μετακομίσει στην Αθήνα. Οι δυσκολίες αυτές εμποδίζουν την εκπαίδευση των τυφλών ατόμων καθώς ένας μεγάλος αριθμός τυφλών ατόμων ζει σε επαρχιακές πόλεις και δεν έχει την οικονομική άνεση να αλλάξει τόπο διαμονής και να ζήσει στην Αθήνα.

Όπως αναφέραμε προηγουμένως οι ερωτώμενοι / -ες αρχικά υποστήριξαν ότι πετυχαίνεται η εκπαίδευση και η κοινωνική ενσωμάτωση των τυφλών ατόμων κυρίως μέσω του KEAT καθώς τα σχολεία βλεπόντων παρουσιάζουν ελλείψεις. Συγκεκριμένα στη διάρκεια των συνεντεύξεων ανέφεραν όλο και περισσότερα εμπόδια και επίσης ανέφεραν αρκετές προτάσεις εκπαιδευτικού χαρακτήρα για την προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Είναι πιθανόν η ταύτιση τους με την οργάνωση να τους εμπόδιζε να αξιολογήσουν ότι ο παραπάνω στόχος δεν επιτυγχάνεται πλήρως λόγω των εμποδίων που υπάρχουν. Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το μοντέλο εκπαίδευσης του KEAT είναι προσανατολισμένο προς την κατεύθυνση της κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Αναλυτικότερα, όσον αφορά στην εκπαίδευση στο KEAT θα μπορούσαμε να αναφερθούμε:

- Στην ανάγκη δημιουργίας παραρτημάτων KEAT σε ολόκληρη την Ελλάδα.
- Στην ανάγκη επιμόρφωσης – εξειδίκευσης του ήδη υπάρχοντος προσωπικού.
- Στην ανάγκη ενίσχυσης και αύξησης του εποπτικού υλικού.
- Στην ανάγκη ανάπτυξης προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που να διευκολύνουν την ένταξη στην αγορά εργασίας.

Όσον αφορά στην εκπαίδευση στα σχολεία ένταξης πρέπει να αναφερθούμε:

- Στην ανάγκη πρόσληψης εξειδικευμένου προσωπικού.
- Στην ανάγκη ενίσχυσης του εποπτικού υλικού.
- Στην ανάγκη ενίσχυσης της ένταξης στα σχολεία βλεπόντων μέσω προγραμμάτων/ υπηρεσιών από το προσωπικό του ΚΕΑΤ.
- Στην ανάγκη ενίσχυσης της συνεργασίας ΚΕΑΤ και σχολείων βλεπόντων για να διευκολυνθεί η επικοινωνία τυφλών ατόμων με βλέποντες .

Όσον αφορά στην οικογένεια του τυφλού ατόμου:

- Τόνισαν την ανάγκη υποστήριξης της οικογένειας μέσω προγραμμάτων/ υπηρεσιών, ώστε να αποδεχτεί την τύφλωση του παιδιού και να στηρίζει το έργο του σχολείου.

Τέλος, χαρακτηριστικό είναι ότι γενικά αναγνωρίζεται η ανάγκη για ενεργοποίηση/ οργανωμένη παρέμβαση των τυφλών ατόμων με σκοπό την προώθηση της κοινωνικής τους ενσωμάτωσης.

Συζήτηση των ευρημάτων που αφορούν στις αφηγήσεις των τυφλών ατόμων.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα διατύπωσαν την άποψη τους για την εκπαίδευση τονίζοντας τόσο αρνητικές όσο και θετικές εμπειρίες από αυτήν.

Όσον αφορά στις θετικές εμπειρίες από την εκπαίδευση τους :

- Αναγνώρισαν τη θετική επίδραση μαθημάτων που δίνουν μεγάλη σημασία στην αυτονομία των τυφλών ατόμων. Περιέγραψαν το αρχικό ξάφνιασμα, δισταγμό αλλά και την ικανοποίηση τους από το τελικό αποτέλεσμα.
- Μίλησαν για την ευχαρίστηση που τους έδωσε η εκμάθηση της γραφής Braille και αναγνώρισαν τη θετική επιρροή που έχει ένας παιδαγωγός που ενθαρρύνει και ενδιαφέρεται για τη μάθηση τους. Έδωσαν έμφαση στη χαρά που ένιωσαν επειδή απέκτησαν δικό τους αυτόνομο τρόπο έκφρασης και τη χαρά από την αναγνώριση του επιτεύγματος τους.
- Αναγνώρισαν τη σημασία που έχει η συμμετοχή τους σε δραστηριότητες που έχουν και οι βλέποντες (ποδόσφαιρο, εκπαιδευτικές εκδρομές). Μέσω αυτών των εμπειριών έχουν την ευκαιρία να υπερκεράσουν τους φόβους και τους δισταγμούς τους και να αποκτήσουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους. Διακρίνεται η επιθυμία τους να δίδεται έμφαση μέσω των εκπαιδευτικών εμπειριών στα κοινά σημεία που έχουν με τα βλέποντα άτομα αντί στις διαφορές.
- Αναγνώρισαν τη σημασία της επαγγελματικής κατάρτισης και την ικανοποίηση που δίνει η σύνδεση της με την άμεση επαγγελματική αποκατάσταση.

- Τόνισαν την ανάγκη επικοινωνίας/αλληλεπίδρασης με τα βλέποντα άτομα και εξέφρασαν την ικανοποίησή τους όταν παίρνουν αναγνώριση από τους βλέποντες για την προσπάθειά τους.

Όσον αφορά στις αρνητικές εμπειρίες από την εκπαίδευσή τους, οι ερωτώμενοι/ες:

- Αναφέρθηκαν στη δυσκολία προσαρμογής τους στη σχολική τάξη κατά την αρχική φάση ένταξης τους σε αυτήν. Σύμφωνα με την άποψή τους, παράγοντες που εμπόδισαν την προσαρμογή τους ήταν η έλλειψη ομοιογένειας στα μέλη της τάξης λόγω συνύπαρξης ατόμων διαφόρων νοητικών επιπέδων, το αίσθημα απομόνωσης που βιώνουν μέλη της τάξης που έχουν διαφορετική κουλτούρα/ προέλευση και η καθυστερημένη ένταξη του παιδιού στην τάξη.

- Τόνισαν το αίσθημα περιθωριοποίησης που ένιωσαν κατά την πρώτη φάση της προσαρμογής τους σε σχολεία βλεπόντων. Αισθάνθηκαν ότι ήταν ανεπιθύμητοι στο συγκεκριμένο περιβάλλον και αναγνώρισαν τη θετική επίδραση του ευαισθητοποιημένου παιδαγωγού που ενθάρρυνε την επικοινωνία τυφλών και βλεπόντων παιδιών.

- Αναφέρθηκαν στην αρνητική εμπειρία της αποτυχίας τους και στο αίσθημα αδικίας που ένιωσαν καθώς δεν πείσθηκαν ότι οι ίδιοι είχαν αδυναμίες αλλά θεώρησαν ότι η ευθύνη ανήκε στους παιδαγωγούς που δεν ενδιαφέρονταν για τη μάθησή τους.

Συνοψίζοντας, οι ερωτώμενοι αναγνώρισαν ως θετικές τις εκπαιδευτικές εμπειρίες που τους βοήθησαν να αποκτήσουν αυτονομία, να πιστέψουν στις ικανότητές τους, που έδωσαν έμφαση στη βίωση εμπειριών που έχουν και οι βλέποντες, που ενδυνάμωσαν την επικοινωνία/αλληλεπίδραση με την ευρύτερη κοινότητα και δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για άμεση επαγγελματική αποκατάσταση.

Προβληματισμοί - Προτάσεις

Μέσα από την συνολική μελέτη του θέματος καταλήξαμε σε κάποιους προβληματισμούς τους οποίους θα παραθέσουμε στη συνέχεια:

- Το ελληνικό κράτος καθυστέρησε να αναλάβει την ευθύνη για την παροχή εκπαίδευσης στα τυφλά άτομα (ανέλαβε την ευθύνη μέσω του ΚΕΑΤ το 1979).
- Υπήρξε σημαντική καθυστέρηση όσον αφορά στην διατύπωση θέσης από την πολιτεία για το σύγχρονο τρόπο κάλυψης των εκπαιδευτικών αναγκών των ατόμων με αναπηρίες. Ο νόμος 2817/2000 για την εφαρμογή του προϋποθέτει την λειτουργία των απαραίτητων δομών σε κέντρο και περιφέρεια, την πρόσληψη του απαραίτητου εξειδικευμένου προσωπικού αλλά και τη λήψη όλων των απαραίτητων μέτρων για να ενισχυθεί η αλληλεπίδραση των ατόμων με αναπηρίες με τα άτομα που δεν έχουν φυσικά εμπόδια-αναπηρίες.
- Το ΚΕΑΤ αποτελεί το μοναδικό κέντρο παροχής εκπαίδευσης, επιμόρφωσης και επαγγελματικής κατάρτισης των ατόμων με προβλήματα της όρασης και βρίσκεται στην Αθήνα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα με προβλήματα όρασης που ζουν σε επαρχιακές περιοχές, όπου δεν υπάρχουν αντίστοιχα κέντρα να αναγκάζονται να φεύγουν από τον τόπο τους και να μετακομίζουν μόνιμα (μόνα τους ή με την οικογένεια τους) στην Αθήνα. Είναι απαραίτητο να γίνει ένας σωστός σχεδιασμός για την παροχή ευκαιριών εκπαίδευσης που τα χαρακτηριστικά του να είναι η προσβασιμότητα των υπηρεσιών και η ισότητα των ευκαιριών ανεξάρτητα από τον τόπο διαμονής (κέντρο ή περιφέρεια).

□ Όσον αφορά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, στο ΚΕΑΤ λειτουργούν προνηπιακός σταθμός τυφλών για τυφλά παιδιά, ειδικό νηπιαγωγείο και ειδικό δημοτικό σχολείο. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση οι μαθητές με προβλήματα όρασης φοιτούν σε γυμνάσια και λύκεια βλεπόντων. Τέλος στην τριτοβάθμια εκπαίδευση τα τυφλά άτομα

συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία που ισχύει και για τους βλέποντες, μέσα από ειδικές ρυθμίσεις.

Το KEAT παρέχει ειδική εκπαίδευση/ αγωγή στα τυφλά άτομα μέσω του ειδικού δημοτικού σχολείου. Επίσης παρέχει υποστηρικτικά μαθήματα και φροντίζει για την ενίσχυση των δεξιοτήτων για ανεξάρτητη διαβίωση των τυφλών ατόμων. Τελικός στόχος αυτής τη προσπάθειας είναι, αφού ενδυναμωθούν τα τυφλά άτομα μέσω της ειδικής εκπαίδευσης, να ενταχθούν κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε γυμνάσια και λύκεια βλεπόντων. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η ένταξη στα γυμνάσια/ λύκεια θα πρέπει να υποστηριχθεί με τα απαραίτητα μέτρα ώστε να λειτουργήσει προς όφελος και των τυφλών ατόμων αλλά και των βλεπόντων :

- Τα βιβλία και η έρευνες που χρησιμοποιήσαμε για το KEAT χρησιμοποιούσαν συχνά τους όρους ένταξη και κοινωνική ενσωμάτωση τους οποίους και ταύτιζαν. Θεωρούμε ότι αυτό δεν είναι τυχαίο. Είναι πιθανόν να είναι αποτέλεσμα σύγχυσης όσον αφορά στον προσανατολισμό της ειδικής αγωγής στην Ελλάδα καθώς συχνά υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα στους διατυπωμένους στόχους και στην εφαρμογή τους.

Κλείνοντας θα παραθέσουμε κάποιες προτάσεις που διαμορφώθηκαν μέσα από τα αποτελέσματα της έρευνας και της γενικότερης μελέτης του θέματος:

- Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση των ατόμων με προβλήματα όρασης θα πρέπει κατά την άποψη μας να προσανατολιστεί στο μοντέλο ενσωμάτωσης. Έτσι τα τυφλά παιδιά νηπιακής και σχολικής ηλικίας θα εκπαιδεύονται σε νηπιαγωγεία και δημοτικά σχολεία βλεπόντων με στόχο την αποφυγή διακρίσεων και την απόκτηση εμπειριών συνύπαρξης τυφλών και βλεπόντων, ενώ θα πρέπει να τους παρέχονται υποστηρικτικές υπηρεσίες. Επίσης θα πρέπει να υπάρξει μετάβαση από το μοντέλο της ένταξης στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση στο μοντέλο της ενσωμάτωσης. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα οι μαθητές με προβλήματα όρασης να μπορούν να συμμετέχουν ισότιμα στην εκπαιδευτική διαδικασία.

- Είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί συστηματική έρευνα για την παρεχόμενη εκπαίδευση στα τυφλά άτομα ώστε να διατυπωθούν συγκεκριμένες προτάσεις για τον

τρόπο με τον οποίο θα επιτευχθεί η ενσωμάτωση στα σχολεία βλεπόντων. Θα πρέπει να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε η ενσωμάτωση από απλός θεωρητικός στόχος να γίνει πράξη (υποστηρικτικές δομές, πρόσληψη προσωπικού, επιμόρφωση, εποπτικό υλικό κλπ). Στην πορεία αυτή για την υλοποίηση του στόχου της ενσωμάτωσης θα πρέπει να αξιοποιηθεί η πολύχρονη εμπειρία του ΚΕΑΤ ώστε να αποτελέσει πυρήνα ενδυνάμωσης αυτής της προσπάθειας για ενσωμάτωση των παιδιών στα σχολεία βλεπόντων.

Η αξιολόγηση του υπάρχοντος συστήματος ειδικής αγωγής, ο σχεδιασμός των απαραίτητων ενισχυτικών μέτρων καθώς και η συνεχής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για τον εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

- Είναι αναγκαία η ανάπτυξη προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης ατόμων με προβλήματα όρασης προσανατολισμένων στις νέες συνθήκες της αγοράς εργασίας, με σκοπό την επαγγελματική αποκατάσταση καθώς και την κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων αυτών.

- Κρίνεται απαραίτητη η λειτουργία προγραμμάτων πρόληψης για θέματα σχετικά με την τύφλωση. Τα προγράμματα αυτά θα απευθύνονται στην οικογένεια, στη σχολική κοινότητα καθώς και στην ευρύτερη κοινότητα με σκοπό την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση τους.

- Στην προσπάθεια για επιτυχημένη εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρίες της όρασης κρίνεται αναγκαίος ο πλήρης «εφοδιασμός» με εποπτικό υλικό (βιβλία σε μορφή Braille, κασέτες, χάρτες κλπ) του ΚΕΑΤ καθώς και των σχολείων, όπου εκπαιδεύονται μαθητές με αναπηρίες της όρασης.

- Είναι αναγκαίος ο επανασχεδιασμός της υπάρχουσας προσβασιμότητας δημοσίων και ιδιωτικών χώρων στην Ελλάδα. Για τα άτομα με προβλήματα όρασης καθίστανται

αναγκαία: α) η απουσία εμποδίων στα πεζοδρόμια, β) η παρουσία ηχητικών σημάτων στα φανάρια και γ) η παρουσία ανάγλυφων για κατανόηση των δημοσίων κτιρίων.

Το δικαίωμα του κάθε ανθρώπου στην εκπαίδευση είναι αναφαίρετο. Η εκπαίδευση είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επαγγελματική αποκατάσταση και την κοινωνική ενσωμάτωση. Ο δρόμος προς την κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρίες της όρασης είναι η εκπαίδευση χωρίς διακρίσεις. Μίας εκπαίδευσης που θα σέβεται την διαφορετικότητα, θα δίνει την ευκαιρία συνύπαρξης τυφλών και βλεπόντων και που μέσω αυτής της εμπειρίας θα διαπιστώνεται ότι είναι περισσότερα τα κοινά σημεία παρά οι διαφορές. Η προσπάθεια για εκπλήρωση αυτού του στόχου απαιτεί την οργάνωση/ενεργοποίηση των ίδιων των ατόμων με αναπηρίες της όρασης, την ενεργοποίηση των επαγγελματιών που ασχολούνται με τον συγκεκριμένο τομέα αλλά και την ενεργοποίηση κάθε πολίτη που θεωρεί ότι θα πρέπει να γίνει προσπάθεια για να ξεπεραστούν οι διακρίσεις και ο κοινωνικός στιγματισμός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ◆ Ατυχήματα στην παιδική ηλικία", Πρόγραμμα πρόληψης προβλημάτων όρασης και τυφλότητας «Ουράνιο Τόξο», Αθήνα, 2001
- ◆ Βασιλειάδου Μ. - Κορρέ Μ, "Η εκπαίδευση των τσιγγάνων στην Ελλάδα", Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998
- ◆ Γερανίου Ε - Σταγάκη Φ - Νασούλα Β. (1994), "Δικαιώματα αναπήρων". Κοινωνική Εργασία, τεύχος 34, σ. 23-41
- ◆ Γκουρτζιάν Μ. (1994), "Παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τη στάση των ανθρώπων απέναντι στα άτομα με φυσικές και άλλες ανικανότητες", Κοινωνική Εργασία, τεύχος 35, σ. 184-192
- ◆ Δαβάζογλου Α. (1989), "Η ειδική αγωγή στην Ελλάδα", Κοινωνική Εργασία, τεύχος 13, σ. 13-24
- ◆ "Διαθλαστικές ανωμαλίες της όρασης", Πρόγραμμα πρόληψης προβλημάτων όρασης και τυφλότητας «Ουράνιο Τόξο», Αθήνα, 2002
- ◆ Δροσινού Μ. (2001), "Ειδικές τάξεις ή τμήματα ένταξης", Κοινωνική Εργασία, τεύχος 64, σ. 226-239
- ◆ "Έκθεση για την κατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα", Ε.Σ.Α.Ε.Α, Αθήνα, 1994
- ◆ Ενημερωτικό φυλλάδιο για το ΚΕΑΤ, Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, Αθήνα, 2002
- ◆ Επιστήμη και ζωή, εκδ. Χατζηακώβου, τόμος 18
- ◆ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Περί συστάσεως Ν.Π.Δ.Δ από την επωνυμία «Κέντρο Εκπαιδεύσεως και Αποκαταστάσεως Τυφλών». Προεδρικό Διάταγμα υπ. Αριθ. 265, Αθήνα, 1979
- ◆ Ζώνιου - Σιδερή Α. , "Ένταξη: Ουτοπία ή πραγματικότητα", εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000
- ◆ "Η εκπαίδευση στην κινητικότητα και τον προσανατολισμό για τα άτομα με προβλήματα όρασης", Ημερίδα - Διεθνής ημέρα του λευκού μαστουριού, Αθήνα, 1999 4-Ισχύουσα κοινοτική νομοθεσία, "Σύσταση του συμβουλίου της 24^{ης} Ιουλίου 1996 για την απασχόληση των μειονεκτούντων ατόμων στην κοινότητα", Επίσημη εφημερίδα, έγγραφο 386X0379, 1996

- ◆ Καβουνίδη. Τ. , "Κοινωνικός αποκλεισμός: Έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής ",εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1996, Τόμος Α, σ. 47-79, (από Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, επιμέλεια: Καραντίνης Δ. κ. α)
- ◆ Καϊλα Μ. , "Άτομα με ειδικές ανάγκες", εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1995, τόμος Β'
- ◆ "Κανονισμοί για την εξίσωση των ευκαιριών για τους ανθρώπους με αναπηρίες", Ο.Η.Ε, 1994
- ◆ Κασσωτάκης Μ. κ.α , "Φραγμοί στην εκπαίδευση και την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες", εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1996, Τόμος Α, σ. 449-473, (από Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, επιμέλεια: Καραντίνης Δ. κ.α.)
- ◆ Κοζέης Ν. , "Συνοπτική παιδιατρική οφθαλμολογία - Διαθλαστικές ανωμαλίες της όρασης", Πρόγραμμα πρόληψης προβλημάτων όρασης και τυφλότητας «Ουράνιο Τόξο», Αθήνα, 2002
- ◆ Κρουσταλάκης Γ. , "Παιδιά με ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες", (χ. εκδ), Αθήνα. 2000
- ◆ Κυπριωτάκης Α. , "Μια παιδαγωγική ένα σχολείο για όλα τα παιδιά", εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001
- ◆ Κυπριωτάκης Α. , "Τα ειδικά παιδιά και η αγωγή τους", εκδ. Ψυχοτεχνική, Ηράκλειο, 1985
- ◆ Λεοντάρη Α. , "Αυτοαντίληψη", εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998
- ◆ Λόενφελντ. Β, "Τα τυφλά παιδιά μας", ΚΕΑΤ, 1996, (Μετάφραση - Επιμέλεια: Τουτούλης Η.)
- ◆ Νικολαΐδου. Σ. , "Ο αποκλεισμός ατόμων με ειδικές ανάγκες από τον ελληνικό αστικό χώρο", εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1996, Τόμος Α, σ. 421-447, (από Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, επιμέλεια: Καραντίνος Δ. κ.α)
- ◆ "Οδηγός του πολίτη με ειδικές ανάγκες", Διυπουργική επιτροπή για τα άτομα με ειδικές ανάγκες - Υπουργείο Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Αθήνα, 2001
- ◆ Πυργιωτάκης Ι. , "Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες", εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1996
- ◆ Σακελαρόπουλος Θ. , "Η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους", εκδ. Κριτική, Αθήνα, 1999

- ◆ Σανσερέλ Ζ. Λ. , "Η ειδική αγωγή στο διεθνή χώρο - σύγχρονες αντιλήψεις και κατευθύνσεις", Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, (Μετάφραση - επιμέλεια: Σιπητάνου Α.), (χ. χ)
- ◆ Σταθόπουλος Π. , "Κοινωνική Πρόνοια", εκδ. Έλλην, Αθήνα, 1996
- ◆ Στασινός Δ. , "Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Αντιλήψεις θεσμοί και πρακτικές. Κράτος και ιδιωτική πρωτοβουλία (1909-1989)", εκδ. Gutenberg, 1991
- ◆ Στασινόπουλου Ο. (1992), "Άτυπα δίκτυα Φροντίδας", Εκλογή 93(2), σ. 109-122
- ◆ Σύντομες πληροφορίες για την εκπαίδευση των τυφλών στο ΚΕΑΤ και το σύστημα Braille εκδ. ΚΕΑΤ, Αθήνα, 2000
- ◆ Τζουριάδου Μ. , "Παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση", εκδ. Προμηθεύς, Θεσσαλονίκη, 2000
- ◆ Τριαντάφυλλου Γ. , "Παιδιατρική οφθαλμολογία ...για μη ειδικούς", εκδ. Τριαντάφυλλου, Θεσσαλονίκη, 1984
- ◆ Τσιαρέλλι Ρ. (χ. χ), "Σωματικές, ψυχικές και αισθητηριακές αναπηρίες κατά την εξελικτική ηλικία και η επίδραση τους πάνω στις διαπροσωπικές σχέσεις", Περιοδικό Συνδέσμου Τυφλών Ιταλίας – Tiflogia per l'integrazione, (Μετάφραση - Επιμέλεια: Τουτούλης Η. , σ. 14-21)
- ◆ Φραγκουδάκη Α., "Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης", εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1986
- ◆ Χαρουπιάς Α. (2001), "Το σχολείο για όλους". Κοινωνική Εργασία, τεύχος 62, σ. 107-116
- ◆ Χατζηχαράλαμπος Ε. , "Ψυχοκοινωνικά προβλήματα μερικώς βλεπόντων και τυφλών ατόμων - Διαστάσεις αποκατάστασης και κοινωνικής ένταξης", Αθήνα, 2000